

ตีพิมพ์ใน วารสารวิทยาการการจัดการ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มค.-มิย.2553) มหาวิทยาลัยราชภัฏ
เชียงราย

การสื่อสารในพิธีกรรม พิธีกรรมในการสื่อสาร

กาญจนา แก้วเทพ

สิ่งที่คุ้นเคยนั้น อาจไม่จำเป็นต้องรู้จัก

Lefebvre, Critique of Everyday Life

1991

1. เกริ่นนำ

เป็นที่รู้กันในแวดวงวิชาการว่า สาขาวิชาการที่ศึกษาเรื่อง "พิธีกรรม" (ritual) อันเป็นปฏิบัติการ

ทางสังคม (social practice) ที่มีมิติเกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนา/ความเชื่อนั้นมักจะเป็นนักมานุษยวิทยา ซึ่งส่วนใหญ่ จะทำการศึกษาสังคมในอดีต (ยุคก่อนอุตสาหกรรม/ยุคก่อนสมัยใหม่) และเป็นสังคมเล็กๆเช่น สังคมเผ่า และเมื่อ สังคมมนุษย์ในสวนเสี้ยวต่างๆของโลกกลายเป็นสังคมสมัยใหม่ (modern society) และกลายเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ก็ดูเหมือนว่า แนวคิดเรื่อง "พิธีกรรม" จะคลายตัวลดความสำคัญหรือค่อยๆเลือนหายไป เนื่องจากสังคม สมัยใหม่นั้นได้ถอยห่างจากเรื่องศาสนา รวมทั้งความเชื่อด้านไสยศาสตร์ โดยมีความรู้และวิถีคิดแบบ วิทยาศาสตร์เข้ามาแทนที่

แต่ทว่าเรื่องของ "พิธีกรรม" นั้น ผู้เขียนมีความเห็นไปในทางเดียวกับที่ R. Barthes เคยพูดถึงเรื่อง Myth (" ปรัมปราศติ/มายาคติ") ซึ่งดูเหมือนจะเป็นเรื่องของสังคมโบราณและได้เลือนหายไป ในสังคมปัจจุบัน Barthes ได้กล่าวว่า "Myth" เรื่องต่างๆอาจจะหายไปก็จริง แต่ทว่าก็มีการสร้าง myth ใหม่ๆขึ้นมาอยู่เสมอ ที่เขาเรียกว่า "myth today" และเรื่อง myth นั้นยังไม่ได้หายไปไหนเลย

ในเรื่องของ "พิธีกรรม" เราก็น่าจะมี "Ritual Today" ในทำนองเดียวกับเรื่อง myth ของ R. Barthes เช่นกัน

สำหรับในงานเขียนชิ้นนี้ จะไม่ใช่การศึกษาในเรื่อง "พิธีกรรม" อย่างละเอียดซึ่งมีอยู่แล้วในงานเขียนของ สาขาวิชาเจ้าภาพเช่น มานุษยวิทยา ศาสนวิทยา ฯลฯ เนื่องจากผู้เขียนมีสังกัดอยู่ในสาขาวิชาการสื่อสาร ดังนั้น ประเด็นที่ผู้เขียนสนใจศึกษาจึงเป็นไปดังที่ปรากฏอยู่ในชื่อบทความ กล่าวคือ ผู้เขียนสนใจความเชื่อมร้อย ระหว่าง 2 แนวคิด คือ เรื่องการสื่อสาร และเรื่องพิธีกรรม

รอยเชื่อมต่อระหว่างการสื่อสารกับพิธีกรรมนั้น สามารถพิจารณาได้จากหลายแง่มุมตามรูปแบบของ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริง และวิธีการศึกษาเชิงวิชาการ ตัวอย่างเช่น เริ่มตั้งแต่เน้นการ สื่อสารอาจจะพิจารณาว่า ในการประกอบพิธีกรรมนั้นจะมีมิติการสื่อสารประกอบอยู่ด้วยเสมอ เช่น ผู้ประกอบ พิธีกรรมก็คือผู้ส่งสาร สมาชิกที่เข้าร่วมพิธีกรรม รวมทั้งทวยเทพดาทั้งหลายที่มาร่วมชุมนุมก็คือผู้รับสาร สื่อ/ ช่องทางก็คือ เวลา/สถานที่/ฉากการประกอบพิธี เนื้อหาสารก็ได้แก่ กิจกรรม/บทสวด/การสนทนาที่เกิดขึ้น/ เสียงดนตรี ฯลฯ

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการประกอบพิธีกรรมด้านความเชื่อ/ศาสนา โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เช่น พิธีกรรมทรงเจ้าเข้าผี ฯลฯ ในพิธีกรรมแบบนี้จะมีการอัญเชิญเทพเจ้า เจ้า พ่อเจ้าแม่ วิญญาณบรรพบุรุษ ฯลฯ มาประทับทรงใน "ร่างทรง/ม้าขี่" (ภาษาเหนือ) คำว่า "ผู้ประทับทรง/ร่างทรง" นี้ ในภาษาอังกฤษจะใช้คำว่า "medium" (รูปเอกพจน์ของคำว่า media) ซึ่งเป็นคำๆเดียวกับคำว่า "สื่อ/สื่อกลาง/ ตัวกลาง" ฉะนั้นหากพิจารณาพิธีกรรมทรงเจ้าเข้าผีด้วยแบบจำลองทางการสื่อสารคือ S-M-C-R (Sender- Message-Channel/Media-Receiver) ก็จะสามารถเทียบเคียงได้ทุกองค์ประกอบดังนี้

Sender: ผู้ส่งสาร	=	เทพเจ้า/เจ้าพ่อเจ้าแม่/วิญญาณ
Message: เนื้อหา	=	เนื้อหาสารที่สนทนากัน
Channel/Media: สื่อ	=	คนทรง
Receivers: ผู้รับสาร	=	สมาชิกที่เข้าร่วมพิธี

ดังนั้น จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า พิธีกรรมนั้นก็เป็นการสื่อสารรูปแบบหนึ่ง แต่ทว่าจะเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบไหน จะเป็นเนื้อหารายละเอียดในข้อเขียนชิ้นนี้

ในอีกรูปแบบหนึ่งที่มีการประสมประสานกันมากยิ่งขึ้นระหว่าง 2 แนวคิดนี้ก็คือ ในแบบจำลองของการสื่อสารนั้น J.Carey (1992) ผู้ซึ่งแนะนำให้ใช้ "ทัศนะเชิงพิธีกรรม" มาวิเคราะห์การสื่อสาร (The ritual view of communication) จนกระทั่งได้พัฒนากลายมาเป็นแบบจำลองหนึ่งในหลายประเภทของแบบจำลองการสื่อสารที่มีนามว่า "แบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม" (Ritualistic model of communication) (ดูรายละเอียดในตอนต่อไป)

นอกจากการสื่อสารจะเข้าไปเป็น "ตัวช่วยทางการศึกษา" สำหรับการวิเคราะห์พิธีกรรมด้วยแวนทางการสื่อสารแล้ว การสื่อสารเองก็ได้นำเอา "ต้นแบบของพิธีกรรม" มาสร้างพิธีกรรมใหม่ๆขึ้นมา โดยทำพิธีปลูกเสกอยู่ในปริมณฑลของการสื่อสารที่ D.Dayan และ Elihu Katz (1992) เรียกว่า "เหตุการณ์แห่งสื่อ - Media events" หรือ N. Couldry (2003) เรียกว่า "พิธีกรรมเชิงการสื่อสาร" (Media Rituals) ในขณะที่นักวิชาการบางท่านเช่น M.T. Marsden (1980) สนใจเจาะเข้าไปดูส่วนเลี้ยวขั้นตอนหนึ่งของการสื่อสาร คือขั้นตอนการเปิดรับสาร (Reception/viewing) โดยศึกษารูปแบบการดูชมโทรทัศน์ว่ามีข้อเหมือนและข้อต่างจากการเข้าร่วมพิธีกรรมอย่างไร ตามแนวคิดเรื่อง "กระบวนการเชิงพิธีกรรมของการเปิดรับการสื่อสาร" (Ritualization of media viewing)

รูปแบบของการเกิดขึ้นใหม่/ๆของพิธีกรรมในการสื่อสารที่กล่าวมานี้ ประสบการณ์เหล่านี้น่าจะมีบางอย่างที่เป็นจุดร่วมกับคุณลักษณะของ "พิธีกรรมแบบเดิม" แต่ก็คงมีบางสิ่งบางอย่างที่ปรับเปลี่ยนไป และแม้แต่ตัวพิธีกรรมแบบเดิมเองก็มีการปรับเปลี่ยนไปเช่นกัน และการปรับเปลี่ยนบางอย่างก็อาจจะเกิดมาจากการกระทำของการสื่อสารบางรูปแบบ เช่น การสื่อสารมวลชน (mass communication) ดังนั้น เพื่อจะทำความเข้าใจกับ "พิธีกรรมวันนี้" เนื้อหาบางส่วนในข้อเขียนนี้จึงจำเป็นต้องถอยหลังไปตั้งหลักที่ "พิธีกรรมเมื่อวานนี้" เพื่อให้เห็นทั้งรอยต่อเชื่อมและรอยแยกขาดได้อย่างชัดเจน

2. ร้อยคำนิยามของ "พิธีกรรม" มาประชัน

เมื่อเราโคจรเข้าสู่แควดวงของวิชาการ ก็มักจะมีธรรมเนียมประเพณีการโหมโรงแบบหนึ่งในการที่จะเริ่มศึกษาประเด็นใดก็ตาม การโหมโรงนั้นมักจะเริ่มด้วย "การให้คำนิยาม" ของแนวคิดที่จะศึกษา อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเรื่อง "พิธีกรรม" และเรื่อง "การสื่อสาร" เป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนทั่วไป

ดังนั้น แม้ว่าชาวบ้านร้านถิ่นจะไม่สามารถให้คำนิยามได้ว่า "พิธีกรรม" และ "การสื่อสาร" ว่าคืออะไร แต่เขาก็ได้สัมผัสกับเหตุการณ์ดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา

เริ่มจากแนวคิดเรื่อง "พิธีกรรม" E.W. Rothenbuhler (1998) กล่าวว่า ถ้าเราสังเกตวงจรชีวิตของมนุษย์ ก็จะพบว่า มีการเกิด เติบโต แต่งงาน เกิดใหม่อีก ต้อนรับ แล้วก็จากไป วงจรชีวิตที่กล่าวมานี้เป็น "การเข้าๆออกๆ" ผู้สถาบันต่างๆของสังคม เริ่มตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน ที่ทำงาน ชุมชน สมาคม พรรคการเมือง ฯลฯ และในแต่ละช่วงของชีวิตที่เราจะเข้าๆออกๆสถาบันเหล่านี้ ก็จะมี "เครื่องหมายแบ่ง/ป้ายบอกทาง" เช่น ปีใหม่ วันหยุด วันเกิด วันแต่งงาน วันสำคัญทางศาสนา ฯลฯ กิจกรรมทางสังคมเหล่านี้อาจจะเรียกชื่อว่า พิธีกรรม ประเพณี พิธีการ งานเฉลิมฉลอง และอื่นๆ ซึ่งทำหน้าที่เป็น "ช่วงเว้นวรรค" ของชีวิตปกติธรรมดาประจำวัน และนี่คือความหมายของ "พิธีกรรม" (ในแบบที่กว้างขวาง) ที่เราสัมผัสอยู่

ในข้อเขียนชิ้นนี้ จะให้ความสนใจกับคำนิยามของคำว่า "พิธีกรรม" เป็นการเฉพาะ ส่วนคำว่า "การสื่อสาร" นั้นในที่นี้จะหมายความรวมถึงการสื่อสารทุกรูปแบบ ตั้งแต่การสื่อสารกับตัวเอง การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารภายในกลุ่ม/องค์กร/การสื่อสารสาธารณะ/และการสื่อสารมวลชน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตามก็มีพื้นฐานมาจากการชุมนุมของธาตุทั้ง 4 คือ ผู้ส่งสาร (Sender) สาร (Message) สื่อ/ช่องทาง (Channel/Media) และผู้รับสาร (Receiver) ในสูตรย่อว่า S-M-C-R

สำหรับคำนิยามของคำว่า "พิธีกรรม" (ritual) เนื่องจากพิธีกรรมเป็นแนวคิดที่สำคัญของงานศึกษาในหลายๆสาขาวิชาการ ดังนั้น จึงมีการให้คำนิยามที่หลากหลายดังตัวอย่างที่จะยกมาแสดงในที่นี้

"..... ข้าพเจ้าถือว่าพิธีกรรมเป็นการกระทำทางสังคมที่พื้นฐานที่สุด.."

R.Rappaport

"พิธีกรรมเป็นกิจกรรมที่บริสุทธิ์ล้วนๆ (pure activity) ที่ไม่มีความหมายหรือเป้าหมายใดๆ"

F.Staal

"พิธีกรรมเป็นเสมือนเกมที่ผู้คนชื่นชอบชนิดหนึ่ง"

C.Levi-Strauss

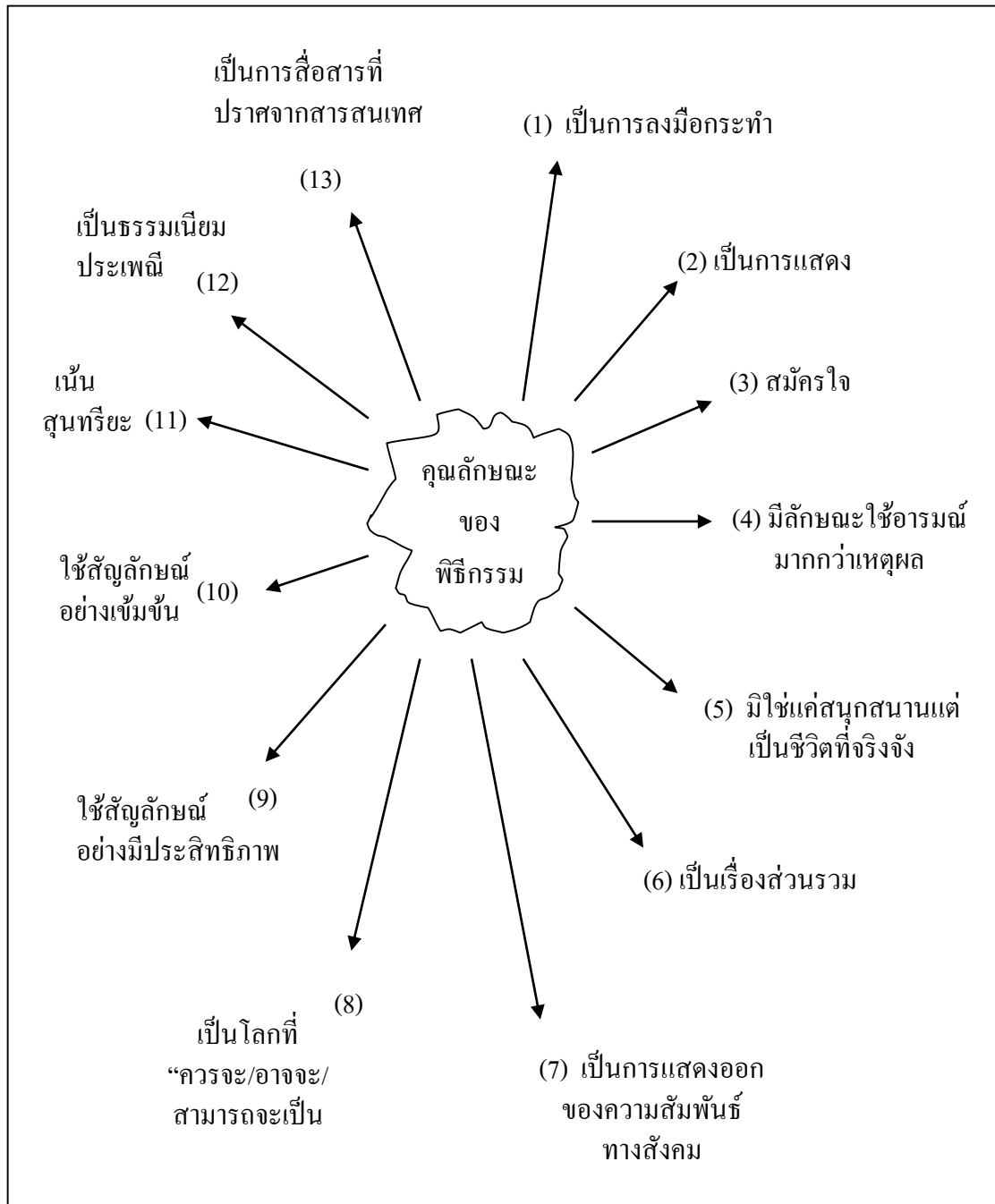
"ในพิธีกรรม โลกที่เป็นจริงและโลกในจินตนาการจะหลอมรวมเข้ามาเป็นโลกเดียวกัน"

G.Geertz

"เป็นไปได้สูงมากกว่า การเข้าใจคำว่า "พิธีกรรม" ว่าหมายถึงอะไรนั้น จะแตกต่าง
และขัดแย้งกันอย่างไม่สิ้นสุด"

E.Leach

จากตัวอย่าง 5-6 ตัวอย่างที่ยกมาก็คงพอจะช่วยให้เราได้เห็นว่ คำนิยามของคำว่า "พิธีกรรม" นั้นน่าจะมี
อย่างมากมายหลากหลาย บางนิยามก็อาจจะเหมือนกัน คล้ายคลึงกัน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และบางนิยามก็
อาจจะแตกต่างจนกระทั่งถึงขั้นขัดแย้งกัน ดังนั้นผู้เขียนจึงจะใช้แนวทางของ E.W. Rothenbuhler (1998) ที่ได้
ถอดประมวลเอา "คุณลักษณะ" (attribute) ของพิธีกรรมออกมาจากคำนิยามดังที่จะแสดงต่อไป และในแต่ละคำ
นิยามที่ปรากฏออกมาเป็นคุณลักษณะนั้น เมื่อสาวไปคลุถึงเบื้องหลังก็จะพบว่ามึแนวคิดทฤษฎีซึ่งเปรียบเสมือน
Software หนุนหลังอยู่ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า คำนิยามนั้นเป็นเสมือนลูกบิดประตูที่จะเปิดเข้าไปสู่ตัวทฤษฎีใน
ลำดับต่อไป

ภาพที่ 1: คุณลักษณะของพิธีกรรม

1. พิธีกรรมเป็นเรื่องของการกระทำ (action) ที่ต้องมีการลงมือกระทำจริงๆ ไม่ใช่ "การนั่งครุ่นคิดเฉยๆ" เมื่อมีการประกอบพิธีกรรม เราจึงต้องมองเห็น "กิจกรรม/การกระทำบางอย่าง" และการกระทำนั้นต้องมิใช่การกระทำที่เป็นปฏิกิริยาตามธรรมชาติ เช่น การกระพริบตา หรือการกระตุกของเข่าเมื่อถูกค้อนตีที่หน้าแข้ง หาก

ทว่าจำเป็นต้องเป็น "การกระทำเชิงสังคม" (social action) หมายความว่าจำเป็นต้องมีมิติของสังคม/วัฒนธรรม ที่เป็นข้อตกลงร่วมกันของมนุษย์ในแต่ละกลุ่มเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการต้อนรับเมื่อพบกัน (greeting) จึงอาจเป็นการยกมือไหว้เป็นการยื่นมือออกไปสัมผัส เป็นการแลกเปลี่ยนให้กัน ฯลฯ ที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคมตามข้อตกลงของสมาชิกในสังคมนั้นๆ

และเนื่องจากพิธีกรรมเป็นเรื่องของ "การกระทำ" (action) จึงได้มีนักวิชาการบางท่านต่อ ยอดคำนิยามนี้ให้กว้างออกไป เช่น R. Bacock (1974) ได้ขยายมิติของการกระทำออกไปว่า "พิธีกรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวร่างกายที่ประสานกับการใช้สัญลักษณ์ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมหนึ่งๆ เพื่อที่จะแสดงออกหรือส่งสัญญาณความหมายอะไรบางอย่าง" ตัวอย่างประกอบคำนิยามนี้ก็อาจจะครอบคลุมตั้งแต่พิธีกรรมทางศาสนา เช่น การที่หมอสวดศีลข่าวสารมาเป่าเสกแล้วเขวี้ยง ไปที่แม่นาก ไปจนกระทั่งถึงการที่แฟนเพลงเฮฟวีเมทัลจะต้องมีการแท็ค (การเอาร่างกายเข้าชนกัน) เมื่อฟังเพลง ไปจน "ได้ที" เป็นต้น

คุณลักษณะในแง่การกระทำของพิธีกรรมนี้คล้ายคลึงกับทัศนะของนักคิดด้านศาสนาของไทย คือ พระธรรมปิฎก (2537) ที่กล่าวว่า คำว่า "พิธีกรรม" ก็คือคำว่า "วิธีการ" หรือกรรมวิธี อันหมายถึง การกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อที่จะให้สำเร็จผล เพื่อจะให้เกิดความเป็นจริงเป็นจัง เพื่อที่จะให้ได้ผลขึ้นมา เราจึงทำพิธีกรรม"

(2) พิธีกรรมเป็นการแสดง (performance) ถึงแม้ว่าพิธีกรรมจะเป็นการกระทำประเภทหนึ่ง แต่ก็มิใช่การกระทำทุกประเภทจะถูกถือว่าเป็นพิธีกรรม คุณสมบัติที่เพิ่มขึ้นมาของกิจกรรม/การกระทำที่เป็นพิธีกรรมก็คือ มีคุณลักษณะเป็น "การแสดง" (ในภาษาอังกฤษจึงใช้คำว่า "perform ritual")

Rothenbuhler (1998) ขยายความว่า เมื่อกล่าวว่า "การกระทำใดเป็นการแสดงนั้นจะต้องมีนัยยะบางอย่างติดตามมาเช่น เป็นการกระทำที่ถูกจัดกรอบ (frame) ในลักษณะเฉพาะ และจะต้องนำเสนออย่างค่านึงถึงผู้รับสาร (audience/receiver) อยู่เสมอ จนอาจจะกล่าวได้ว่า การประกอบพิธีกรรมเป็นการกระทำบางอย่างของคนบางคน (ผู้ส่งสาร) ให้คนบางคนดู (Ritual is performance of something for someone) ฉะนั้น การที่นักฟุตบอลประกอบพิธีกรรมบางอย่างเมื่อเวลาที่สามารถเตะลูกบอลเข้าประตูได้ เช่น ถอดเสื้อแล้วโยนทิ้ง วิ่งไปรอบสนาม ตีลังกา ฯลฯ เขาเหล่านั้นต้องกำลังรู้ว่าการแสดงของเขา กำลังถูกจับจ้องมองดูอยู่

Rothenbuhler ได้ขยายคำว่า "การถูกจัดกรอบ" ของพิธีกรรมว่า กรอบของการกระทำนั้นมีสิ่งที่เพิ่งคิดประดิษฐ์ขึ้นมาเดี๋ยวนั้น หากทว่ามักจะเป็นการใช้ "รูปแบบที่มีมาก่อน" เช่น รูปแบบการยกมือไหว้ของคนไทย และเบื้องหลังรูปแบบดังกล่าวนี้ ก็จะมีแนวคิดบางอย่างกำกับอยู่ เช่น แนวคิดที่ **ชี้นำแนวปฏิบัติ** (ถ้าไหว้ผู้สูงอายุกว่า ไหว้พระภิกษุสงฆ์ ไหว้แบบนางสาวไทย ฯลฯ จะไหว้อย่างไร) และแนวคิดที่เป็น **การประเมินค่า** (เช่น ไหว้ได้ดังงามไหม หรือไหว้แบบประหลาดๆ) เป็นต้น

อนึ่ง เมื่อใช้คำว่า "การแสดง" เป็นคุณลักษณะของพิธีกรรมก็มีนัยยะว่า การแสดงดังกล่าวต้อง "แยก/ ผิดแยก/แตกต่าง" ไปจากกิจกรรมที่กระทำอยู่เป็นปกติวิสัยในชีวิตประจำวัน ความแตกต่างนั้นอาจจะแสดงออก

ในองค์ประกอบต่างๆของพิธีกรรม เช่น

- ในแง่กาลเวลา สถานที่ แบบวิถีของการกระทำ เช่น ตามปกติในช่วงเวลากลางคืนทั้งคืน แบบวิถีการกระทำของเราคือการนอนหลับพักผ่อนอยู่ในบ้าน แต่ทว่าในวันขึ้นปีใหม่ เรากลับใช้เวลาดังกล่าวไปในการนับ count-down ร่วมกับคนอื่นๆในบริเวณพื้นที่สาธารณะต่างๆ เช่นเดียวกับเวลาของการเข้าพิธีกรรมการรักษาสิลที่วัดของบรรดาผู้อาวุโสในชนบทในช่วงเข้าพรรษา เป็นต้น

- เปลี่ยนแปลงในแง่สิ่งของ/น้ำเสียง/กฎเกณฑ์ต่างๆ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน ก็เช่น บรรดาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อต่างๆ ในพิธีกรรมเข้าทรง เมื่อบรรดาเทพ/วิญญาณต่างๆมาประทับทรง จะต้องมีการเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย น้ำเสียงที่พูดก็เปลี่ยนไป กฎเกณฑ์ต่างๆเกี่ยวกับการใช้คำพูด การร่ายรำ ฯลฯ จะเปลี่ยนไปจากปกติธรรมดา หรือในพิธีบุญบั้งไฟ จะมีการนำเอารูปจำลองของอวัยวะเพศหรือรูปหญิงชายทำทำร่วมเพศมาแห่แหนในที่สาธารณะ (โดยที่ปกติเรื่องเพศจะเป็นเรื่องในพื้นที่ส่วนตัว) เป็นต้น

จากแนวคิดเรื่อง "พิธีกรรมคือการแสดงประเภทหนึ่ง" นี้ V. Turner (1982) ได้นำเอามาพัฒนาต่อเป็นแนวคิดเรื่อง "นาฏกรรมเชิงสังคม" (Social drama) แนวคิดเบื้องต้นของ Turner ก็คือ ในโลกแห่งความเป็นจริงนั้น กระบวนการต่างๆทางสังคมล้วนดำเนินไปคล้ายเรื่องเล่าในนวนิยาย ชีวิตทางสังคมของเราจึงเป็นการกระทำที่เจือไปด้วย จินตนาการ การเล่น และการสร้างสรรค์ และเรื่องราวต่างๆที่เราเล่าเกี่ยวกับ "เหตุการณ์ที่ผ่านไป แล้ว หรือเหตุการณ์ในอดีต" สามารถจะเข้ามามีอิทธิพลต่อตัวคนที่กำลังมีชีวิตอยู่จริงๆ ดังนั้น ชีวิตทางสังคมจึงถูกเล่าได้หลายวิธีหลายแบบ (เหมือนการเล่าเรื่องในละคร) ซึ่งเขาเรียกว่า "นาฏกรรมเชิงสังคม"

และเมื่อชีวิตทางสังคมเป็นดั่งละคร มันก็ย่อมมีคุณสมบัติเช่นเดียวกับละครคือ มีโครงสร้าง/ลำดับขั้นตอนของการเล่าเรื่องที่ค่อนข้างแน่นอน ซึ่ง Turner ระบุว่าโดยส่วนใหญ่ นาฏกรรมเชิงสังคมมักจะประกอบด้วย 4 ขั้นตอนใหญ่ๆ คือ

ขั้นที่ (1) Breach	เป็นช่วงที่มีการล่วงละเมิดกฎเกณฑ์หรือมาตรฐานบางอย่างของชุมชนจากคนบางกลุ่ม
ขั้นที่ (2) Crisis	เป็นช่วงเวลาที่เกิดการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย (ซึ่งในขั้นต่อมา เขาใช้คำว่า liminal stage) ทำให้ระบบระเบียบทางสังคม/การเมือง-วัฒนธรรมเริ่มถูกตั้งคำถาม
ขั้นที่ (3) Redress	เป็นช่วงที่มีความพยายามที่จะแก้ไขข้อขัดแย้ง อาจจะมีการสูญเสีย/เสียสละ (ในเชิงสัญลักษณ์) หรือมีการหาแพะรับบาปมาลงโทษ
ขั้นที่ (4) Reintegration	เป็นช่วงที่กลุ่มคนที่แยกตัวออกไปหวนกลับเข้ามาประสานกับสังคมใหญ่อีกครั้งหนึ่ง หรือมิฉะนั้นก็ต้องมีการสร้างความชอบธรรมให้กับการแยกตัวที่ไม่อาจประสานได้

ในแต่ละขั้นตอนนี้จะมีการเล่าเรื่อง/บทสคริปต์ที่แน่นอนเฉพาะตัว ซึ่งในพิธีกรรมก็คือ กระบวนการดำเนินการไปตามขั้นตอนเหล่านี้

(3) **พิธีกรรมเป็นเรื่องของความสมัครใจ (voluntary) ในการเข้าร่วมพิธีกรรม** ไม่ว่าจะในฐานะเจ้าพิธีในฐานะสมาชิก หรือในฐานะพยาน คำว่า "สมัครใจ" นี้ หมายความว่า ไม่มีข้อบังคับที่เป็นทางการ หรือเป็นลายลักษณ์อักษรแบบกฎหมายจากภายนอก ดังนั้น คำว่า "สมัครใจ" นี้จึงแปลว่า สมาชิกของกลุ่มพิธีกรรมนั้นสามารถจะตัดสินใจเลือกได้ว่าจะเข้าร่วมพิธีกรรมนั้นหรือไม่ อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ตัดสินใจเข้าร่วมแล้ว การกระทำทั้งหมดของผู้เข้าร่วมก็ต้องดำเนินไปตาม "สคริปต์" ของพิธีกรรมนั้น เช่น คู่บ่าวสาวที่ขึ้นนั่งบนตั่งรดน้ำสังข์ เมื่อตัดสินใจนั่งแล้ว จะต้องแสดงไปตามบท เช่น ต้องสวมมงคล ต้องพนมมือบนพานรอง ต้องไม่เกรี้ยวกราดใส่ผู้ที่มาอวยพร ต้องไม่เลือกว่าจะให้ใครรดน้ำอวยพรบ้าง เป็นต้น

คุณลักษณะเรื่อง "ความสมัครใจ" นี้จะมองได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในบรรดาพวกพิธีกรรมสมัยใหม่ (เช่น การสมัครใจเข้ามาเป็น "สาวก" ของกลุ่มแฟนคลับฟุตบอลต่างๆ) เนื่องจากกลุ่มคนสมัยใหม่เหล่านี้ได้ตัดสินใจมาเข้าร่วมกลุ่มและเข้าร่วมพิธีกรรมสมัยใหม่ด้วย "ความสนใจ" มากกว่าจะเป็นด้วยเงื่อนไขบังคับเช่นพิธีกรรมแบบประเพณี (เช่น สังคมไทยในอดีตเป็นธรรมเนียมที่ผู้ชายไทยจะต้องบวชเรียนเมื่ออายุถึงเกณฑ์ โดยไม่จำเป็นว่าจะสนใจหรือไม่ก็ตาม) ดังนั้น การตัดสินใจเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ ในยุคสมัยใหม่จึงเป็นไปอย่างสมัครใจมากยิ่งขึ้น

(4) **พิธีกรรมมีลักษณะที่ใช้อารมณ์ (Irrational) ไม่ใช่เรื่องของเหตุผล (rational) และไม่ใช่เป็นเครื่องมือ (Non-instrumental)** คุณลักษณะดังกล่าวนี้มีที่มาจากแนวคิดเรื่องพิธีกรรมในศาสนาของ E. Durkheim (1965) (ดูรายละเอียดต่อไป)

สำหรับคุณลักษณะที่ว่า การใช้ประโยชน์จากพิธีกรรมนั้นจะมีใช่เป็นแบบการใช้แบบเครื่องมือนี้ กล่าวคือมิได้มีเป้าหมายเชิงเทคนิค ดังนั้น เมื่อเรากล่าวว่า "นี่เป็นพฤติกรรมการดูโทรทัศน์อย่างเป็นทางการ" (Ritual viewing of television) จึงมีความหมายว่า ผู้ดูโทรทัศน์นั้นมิได้เปิดโทรทัศน์ดูเพื่อหวังจะแสวงหาข้อมูลจากรายการใดๆ มิได้หวังจะได้ประโยชน์ใดๆ จากโทรทัศน์ แต่ที่ต้องเปิดดูก็เพราะเป็น "ความเคยชินที่จะต้องเปิดโทรทัศน์" (ในบางกรณี หลังจากกดปุ่มเปิดโทรทัศน์แล้ว ก็ไม่ได้ดูอะไรเลย)

เมื่อพิธีกรรมมิได้มีฐานะเป็น "เครื่องมือ" จึงไม่สามารถจะนำเอาตรรกะแบบสาเหตุ-ผลลัพธ์ หรือวิถีทาง-ไปสู่เป้าหมาย (means-ends relation) มาใช้อธิบายได้ ดังที่พบตัวอย่างเสมอในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เช่น การรดน้ำมนต์ สำหรับผู้ที่มิวิตติค/วิธีรับรู้พิธีกรรมแบบเครื่องมือก็ไม่เข้าใจว่า ทั่วๆ ทั่วๆ รดน้ำมนต์ (วิถีทาง) - แล้วไม่หาย (เป้าหมาย) ทำไมผู้ป่วยยังคงไปรดน้ำมนต์อยู่ได้ เพื่อตัดปัญหาดังกล่าว Rothenbuhler ระบุเลยว่า หากมีการนำเอาพิธีกรรมมาใช้แบบมีเป้าหมายเชิงเทคนิค/และรับรู้ว่าเป็นพิธีกรรมเป็น

เครื่องมือ จะเรียกกิจกรรมดังกล่าวว่า "เวทมนต์" (magic)

และเมื่อพิธีกรรมมิได้มีฐานะเป็น "เครื่องมือ" ซึ่งทำงานตามตรรกะของ "เหตุและผลลัพท์ (Rationality) แล้ว พิธีกรรมจึงมีคุณลักษณะที่โอบอ้อมอยู่ในอีกด้านที่ตรงกันข้ามกับการใช้เหตุใช้ผล คือเป็นเรื่องที่ไร้เหตุผล (irrational) และมักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของอารมณ์ความรู้สึก ดังนั้น หากเป้าหมายของการประกอบพิธีกรรมเช่นการรดน้ำมนต์ มิใช่เพื่อรักษาโรคให้หายตามหลักเหตุผลแล้ว เป้าหมายที่แท้จริงของการประกอบพิธีกรรมจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของอารมณ์เป็นสำคัญ เช่น ลดทอนความไม่มั่นใจ แก้ปัญหาการตัดสินใจไม่ได้ภายในกลุ่ม (เช่น พิธีเสี่ยงทายไก่เพื่อเลือกหัวหน้าสืบทอดชิลละ ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวของชาวมุสลิม) เพื่อสร้างความเห็นพ้องต้องกันอย่างเป็นเอกฉันท์ของกลุ่ม (consensus) การปลุกเร้า/กระตุ้นกลุ่มให้พร้อมลงมือปฏิบัติการ เป็นต้น

Wallace (1966, อ้างใน Rothenbuhler, 1998) สรุปว่าแม้แต่บรรดาพิธีกรรมสมัยใหม่ซึ่งอาจจะมีรูปโฉมโนมพรณที่แปลกไปกว่าพิธีกรรมแบบดั้งเดิม แต่ทว่าในแง่ของบทบาทหน้าที่แล้ว พิธีกรรมสมัยใหม่ก็ยังคงทำหน้าที่เช่นเดิม คือ ลดทอนความวิตกกังวล เตรียมบุคคลให้พร้อมที่จะลงมือกระทำ รวมทั้งประสานความสัมพันธ์ทางสังคมให้กระชับแน่นขึ้น

และนอกเหนือจากหน้าที่หลักๆ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความรู้สึก และจิตใจแล้ว พิธีกรรมก็ยังสามารถทำหน้าที่อย่างอื่นๆ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายเชิงเทคนิคที่กล่าวมา เช่น เป็นพื้นที่เก็บความทรงจำร่วมกัน เป็นพื้นที่อบรมบ่มเพาะ หรือเก็บรวบรวมความรู้ของบรรพบุรุษ ฯลฯ (สนใจโปรดดู กาญจนา, เมื่อสื่อพิธีกรรมเป็นลำนนำแห่งความสุข, 2549)

(5) **พิธีกรรมไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องสนุกสนานสันทนาการ (recreational)** ถึงแม้ว่าในการประกอบพิธีกรรมอาจจะมีกิจกรรมย่อยๆ ที่ดูให้ความสนุกสนานบันเทิง เช่น การรำยรำ การเล่นดนตรี การละเล่นแข่งขันต่างๆ แต่ทว่าโดยภาพรวมทั้งหมดของการทำกิจกรรมเหล่านี้ ก็มีได้มีค่า/ความหมายเพียงเทียบเท่ากับ "เป็นสันทนาการ/เล่นกันสนุกสนาน" เท่านั้น ในทางตรงกันข้าม จากทัศนะของคนวงในพิธีกรรมเอง (insider's view) การทำกิจกรรมที่ดูเหมือนสนุกสนานนี้กลับจะเป็น "เรื่องเอาจริงเอาจัง" (ดังเช่น คำศัพท์ของ Durkheim ที่เรียกว่า "Serious life") เช่น การรำยรำในพิธีกรรมบูชาผีบรรพบุรุษของไทยนั้น อาจมีความหมายที่จริงจังว่าเป็นการรำเพื่อเอาใจผีบรรพบุรุษ หรือหากเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา การรำยรำดังกล่าวก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการทำบุญหรือสะสมบุญ

(6) **พิธีกรรมเป็นเรื่องของส่วนรวม (collective)** รูปแบบต้นฉบับของการประกอบพิธีกรรมนั้นจะเป็นรูปแบบของการรวมกลุ่มกันประกอบพิธีกรรมอยู่เสมอ ทั้งนี้เนื่องจากเป้าหมายที่แท้จริงของพิธีกรรมตามทัศนะ

ของ E. Durkheim นั่นก็คือ การเสริมความแข็งแกร่งให้แก่ชีวิตรวมหมู่ของกลุ่ม การประสานความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มให้กระชับแน่นแฟ้น ฯลฯ ดังนั้น การประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่จึงมักจะไม่ได้ทำตามลำพัง (individual)

อย่างไรก็ตาม ในสังคมสมัยใหม่ที่มีลักษณะปัจเจกนิยมเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในบางครั้ง เราจึงอาจได้เห็นรูปแบบของการประกอบพิธีกรรมตามลำพังคนเดียว แต่ทว่า แม้จะเป็นประกอบพิธีกรรมตามลำพัง แต่ก็จะต้องมี "มิติเชิงสังคม" (social aspect) เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย กล่าวคือ การดำเนินกิจกรรมนั้นจะต้องเป็นไปตามกฎระเบียบของสังคมอยู่ดี

(7) **พิธีกรรมเป็นรูปแบบการแสดงออกและกลไกผลิตซ้ำของความสัมพันธ์ทางสังคม** เนื่องจากคุณลักษณะที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า พิธีกรรมนั้นต้องมีการลงมือทำกิจกรรมอะไรบางอย่าง และสำหรับรูปแบบการกระทำที่ปรากฏในพิธีกรรมนั้นก็จะเป็นการแสดงออกของความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation) ระเบียบของสังคม (social order) และสถาบันของสังคม (institution of the society) ที่ประกอบพิธีกรรมนั้นๆ หากในพิธีกรรมเข้าทรงวิญญาณของบรรพบุรุษ สมาชิกที่เป็นลูกหลานจะต้องนั่งคุกเข่าคอยรับฟังคำสั่งของวิญญาณบรรพบุรุษ การกระทำดังกล่าวก็จะสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อย-ผู้ใหญ่ในชุมชนนั้นๆ สะท้อนถึงระเบียบของสังคมที่ผู้ใหญ่จะเป็นผู้อบรมสั่งสอนและผู้น้อยต้องรับฟัง และสะท้อนให้เห็นความสำคัญและอำนาจของ "สถาบันผู้หลักผู้ใหญ่" ในสังคมนั้นๆ เช่น วิญญาณของบรรพบุรุษสามารถสั่งให้ลูกหลานที่ทะเลาะเบาะแว้งกันหันมาให้อภัยกันดีกัน

E. Goffman (1976, อ้างใน Rothenbuhler, 1998) ที่ทำการศึกษาปฏิสัมพันธ์ (interaction) ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรม จึงสรุปว่า ปฏิสัมพันธ์ในพิธีกรรมดังกล่าวนี้เป็นรูปจำลองเล็กๆของการแบ่งแยก (division) และการจัดลำดับชั้นของโครงสร้างสังคมใหญ่นั้นเอง เช่นการแบ่งแยกระหว่างหญิงกับชาย ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมจึงเป็นไปแบบซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ในด้านหนึ่ง พิธีกรรมนั้นเป็นภาพสะท้อนของโครงสร้างสังคม และในอีกด้านหนึ่ง การประกอบพิธีกรรมนั้นก็ได้ช่วยกลับไปผลิตซ้ำ (reproduction) โครงสร้างสังคมนั้นให้สืบทอดต่อเนื่องต่อไป เช่น หากมีการประกอบพิธีกรรมไหว้ผีบรรพบุรุษที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์แบบปกป้องผู้น้อยของผู้ใหญ่ และความสัมพันธ์แบบรับบุญคุณของผู้น้อยที่มีต่อผู้ใหญ่ ก็จะทำให้โครงสร้างความสัมพันธ์ของผู้ใหญ่-ผู้น้อยนั้นดำเนินสืบเนื่องต่อไปได้

(8) **พิธีกรรมเป็นเรื่องของ "สิ่งที่ควรจะเป็น/อาจจะเป็น/สามารถจะเป็น"** สำหรับหลักไวยากรณ์ของภาษา จะมีประโยคอยู่ประเภทหนึ่งที่เรียกว่า "subjunctive mood" ประโยคดังกล่าวนี้ไม่ได้กล่าวถึงสิ่งที่กำลังเป็นอยู่" (what is) หากทว่ากล่าวถึงสิ่งที่สามารถจะเป็น (could be) อาจจะเป็น (might be) หรือควรจะเป็น (ought

to be) ตัวอย่างที่ Turner (1969, อ้างใน Rothenbuhler, 1998) ยกมาวิเคราะห์ให้เห็นก็เช่น พิธีสาบานตัวเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดี/นายกรัฐมนตรี (ซึ่งกำลังจะมาเป็นหัวหน้า/ผู้ปกครองประชาชน) แต่ทว่าในพิธีกรรมดังกล่าวนี้ เราจะพบประโยคคำพูดแบบถ่อมตนว่า "ตนเองยังมีประสบการณ์น้อยต้องอาศัยที่ปรึกษา ตนเองยังไม่เหมาะสมนักกับภารกิจที่ยิ่งใหญ่ แต่ตนเองก็อยากจะเข้ามารับใช้ประชาชน" ซึ่งประโยคเหล่านี้จะพูดกันแต่เฉพาะในช่วงทำพิธีกรรมเท่านั้น และมักจะตรงกันข้ามกับช่วงเวลานอกพิธีกรรม (ตัวอย่างที่ชัดเจนคืองานแต่งงานในโลกปัจจุบัน)

สำหรับคำอธิบายที่อยู่เบื้องหลังหลักไวยากรณ์แบบ subjunctive mood ดังกล่าวนั้น เราอาจจะใช้แนวคิดของ van Gennep (1908 อ้างใน Rothenbuhler, 1998) ที่อธิบายว่า เนื่องจากพิธีกรรมนั้นไม่ใช่ "โลกที่เป็นจริง" หากทว่าเป็น "ช่วงพื้นที่หัวเลี้ยวหัวต่อ" ระหว่างโลกที่เป็นจริงกับโลกอื่นๆ (liminal space) (หากใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบ พิธีกรรมจะเป็นช่วงตรงธรรณีประตูดั้งเดิมที่ไม่ใช่ทั้งด้านนอกและด้านใน) ในช่วงพื้นที่หัวเลี้ยวหัวต่อดังกล่าวนี้ ไม่ว่าจะ เป็นบทบาททางสังคม ความรับผิดชอบ กฎ/ระเบียบทางสังคม แบบวิถีคิดต่างๆ จะผิดแผกแตกต่างไปจากช่วงเวลาปกติ เป็นช่วงเวลาเว้นวรรคที่มีอิสระเสรีและเต็มไปด้วยการสร้างสรรค์ (ตามลักษณะของ subjunctive mood ที่เป็นเรื่องที่สามารถจะเป็น ควรจะเป็น สามารถจะเป็น) คุณลักษณะดังกล่าวนี้พบได้เสมอในบรรดางานเฉลิมฉลอง งานเลี้ยงสังสรรค์ หรือส่วนประกอบการจัดงานพิธีต่างๆ

มีตัวอย่างงานศึกษาของไทยที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ในช่วงเวลาและพื้นที่ของพิธีกรรมนั้น แม้จะเป็นพฤติกรรมแบบสมัยใหม่มากๆ เช่น พฤติกรรมการดูชมฟุตบอล แต่หากว่า ผู้ชมนั้นมีสถานะเป็น "สาวกของทีมฟุตบอล" มายาวนานนับเป็นเวลาสิบๆปี โลกในวันที่มีทีมฟุตบอลในดวงใจแข่งขันกับคู่แข่งสำคัญนั้นก็จะกลายเป็น "วันพิเศษ" สำหรับบรรดาสาวกเหล่านี้

ณัฐพงศ์ สุขโสด (2548) ศึกษาสาวกแฟนคลับของทีมฟุตบอล 2 ทีม คือ ทีม "แมนยู" (แมนเชสเตอร์ยูไนเต็ด) และทีมลิเวอร์พูล ซึ่งเป็นทีมที่รู้จักกันว่า ทั้ง 2 ทีมนี้เป็นคู่แข่งที่สูสีกันมาโดยตลอด และสาวกของทั้ง 2 ทีมนี้ก็มีความผูกพันที่เหนียวแน่นกับทีมโปรดในดวงใจอย่างยาวนาน ผู้วิจัยได้ออกแบบการศึกษาพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการชมและการเชียร์ฟุตบอลของสาวกทั้ง 2 ทีม ใน 2 ช่วงเวลา คือ ช่วงเวลาปกติ และช่วงเวลาพิเศษที่มี "พิธีกรรม" เกิดขึ้น คือ ในช่วงวันที่มีการแข่งขันระหว่าง 2 ทีม ซึ่งมีการขนานนามวันดังกล่าวขึ้นมาเป็นพิเศษว่า "วันแดงเดือด" (เป็นวันทำพิธีกรรมของแฟนบอล 2 ทีม)

และในวันที่มีพิธีกรรมเช่นวันแดงเดือดนี้ ผู้วิจัยได้พบว่า พฤติกรรมการชมฟุตบอลของบรรดาแฟนคลับจะเป็น "รูปแบบสูงสุดที่ผู้ชมคนหนึ่งน่าจะเป็น ควรจะเป็นหรือสามารถจะเป็น" เริ่มตั้งแต่ต้องมีการวางแผนค้นหาข้อมูลอย่างละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ เวลา ตารางการแข่งขัน รายชื่อนักฟุตบอลทั้งตัวจริงและตัวสำรอง (ซึ่งอาจจะคล้ายๆความประณีตละเอียดลออในการเตรียมเครื่องเช่นไหว้ การเตรียมจัดสถานที่) ในลำดับ

ต่อไปก็คือ ต้องมีการแต่งกายเป็นพิเศษ เช่นเดียวกับพิธีกรรมในสมัยโบราณที่ผู้เข้าร่วมพิธีอาจจะต้องนุ่งขาวห่มขาวหรือต้องแต่งชุดประจำชนเผ่า บรรดาสาวกของทั้ง 2 ทีมก็ "ต้อง/จำเป็นต้อง" เอาเสื้อยืดของทีมออกมาใส่รวมทั้งอุปกรณ์อย่างอื่นที่เป็นสัญลักษณ์ของ "เผ่า" ของตนเอง เช่น ผ้าพันคอ ผ้าโพกศีรษะ พวงกุญแจ หมวก ฯลฯ

ในส่วนที่เกี่ยวกับการสื่อสาร ผู้วิจัยได้พบว่า ในวันแห่งพิธีกรรมนั้นจะมีการใช้สื่อประเภทต่างๆ ทั้งสื่อวัตถุ สื่อกิจกรรม สื่อบุคคล สื่อภาษา ฯลฯ อย่างเข้มข้นและมีประสิทธิภาพอย่างสูงมาก โดยเป้าหมายสูงสุดของการใช้การสื่อสารเหล่านี้ก็เพื่อประกอบสร้าง "อัตลักษณ์ร่วม" ของกลุ่มให้โดดเด่นและชัดเจน เพื่อจะแยก "ความเป็นพวกเรา" และ "ความเป็นพวกเขา" ออกจากกันอย่างเด็ดขาด เช่น แม้แต่สื่อสถานที่เช่นที่นั่งชมถ่ายทอดสดการแข่งขันก็ต้องแยกกันนั่งแบบพวกใครพวกมัน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้พิธีกรรมจะเป็นช่วงแห่งหัวเลี้ยวหัวต่อที่แยกตัวออกไปจากช่วงเวลาปกติ แต่ก็ใช่ว่าช่วงเวลาดังกล่าวจะแยกขาดอย่างไม่มีสายใยกับช่วงเวลาปกติ Turner (1969, อ้างใน Rothenbuhler, 1998) ระบุว่า มีรูปแบบความสัมพันธ์อย่างน้อย 4 รูปแบบระหว่างช่วงเวลาปกติและช่วงพิธีกรรม คือ การทบทวนโลกที่เป็นจริง (reflection) การวิพากษ์วิจารณ์ (commentary) การประเมินค่า (evaluation) และการให้ความหวัง (hope)

(9) พิธีกรรมเป็นรูปแบบกิจกรรมที่มีการใช้สัญลักษณ์อย่างมีประสิทธิภาพอย่างยิ่งยวด (effective symbols) ในเบื้องต้น ความแตกต่างระหว่างรูปแบบกิจกรรมในชีวิตประจำวันกับในพิธีกรรมก็คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็น สถานที่ เวลา สิ่งของ ผู้คน การแต่งกายดนตรี การแสดงท่าทางอากัปกริยา ฯลฯ ล้วนแล้วแต่มีความหมายแฝงเร้นอยู่ข้างหลังทั้งสิ้น ดังนั้น ในรูปแบบกิจกรรมแบบพิธีกรรมจึงท่วมทับไปด้วย "สัญลักษณ์ (symbols) อยู่แล้ว เช่น เส้นด้ายที่ใช้ผูกข้อต่อแขนในพิธีสู่ขวัญนั้น มิใช่เส้นด้ายแบบธรรมดา แต่มีความหมายมากไปกว่านั้น

และนอกจากจะเป็น "สัญลักษณ์" แล้ว เมื่อมีการประกอบพิธีกรรม สัญลักษณ์เหล่านั้นก็จะกลายเป็นสัญลักษณ์ที่มีประสิทธิภาพอย่างยิ่งยวดอีกด้วย ประสิทธิภาพของสัญลักษณ์นั้นในภาษาของนักวิชาการรุ่นใหม่ เช่น P. Bourdieu เรียกว่า "อำนาจเชิงสัญลักษณ์" (symbolic power) ตัวอย่างเช่น อำนาจในการกำหนดทิศทางของการกระทำ (เมื่อมีการนำเอาจิวรพระไปพันรอบต้นไม้ที่เรียกว่า พิธีบวชป่า ก็ทำให้ผู้คนไม่กล้าเข้าไปตัดต้นไม้ นั้น เสื้อยืดนักกีฬาที่มีชื่อและหมายเลขของนักกีฬาที่เป็นคารากลายเป็นของสะสมที่บรรดาสาวกที่คลั่งไคล้ยอมทุ่มเทเงินทองเพื่อให้ได้เป็นเจ้าของ เป็นต้น) ปัจจุบันนี้ แนวคิดเรื่องอำนาจเชิงสัญลักษณ์นี้อาจจะกลายรูปมาเป็นเรื่องของแบรนด์ ชี้อี่ห้อ โลโก้ ภาพลักษณ์ คารา เซเลบ ฯลฯ

แต่ทว่าในอีกด้านหนึ่ง ก็มีนักวิชาการบางท่านที่ไม่เห็นด้วยในการศึกษาพิธีกรรมในแง่ของสัญลักษณ์ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นเรื่องของนามธรรม เรื่องของความคิด/ความรู้สึกที่จับต้องไม่ได้ นักวิชาการบางท่าน เช่น Z. Smith (อ้างใน C. Bell, 1992) เสนอว่าแทนที่จะมองว่าพิธีกรรมเป็นเรื่องของสัญลักษณ์ เราควรจะมองว่า

"พิธีกรรมว่าเป็นงานประเภทหนึ่ง" (ritual is work) เนื่องจากการจัดพิธีกรรมนั้นต้องมีการลงแรง ต้องมีการแบ่งงาน ต้องมีการผลิตวัตถุ ตั้ง โรงศาลพิธี ทำเครื่องเช่น ฯลฯ ฉะนั้นในการศึกษาพิธีกรรมจึงควรศึกษาตั้งแต่ขั้นตอนก่อนจะทำพิธีกรรม (ขั้นการเตรียม) ขึ้นทำพิธีกรรม และขั้นตอนหลังจากทำพิธีกรรมแล้ว (ในกรณีของไทยชาวบ้านมักจะเรียกพิธีกรรมว่า "งาน" และผู้เขียนได้มีประสบการณ์การทำงานร่วมกับโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขในช่วงปีพ.ศ.2548-2550 ก็พบว่า ผู้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาสื่อพิธีกรรมก็มีทัศนคติคล้ายกับ Z. Smith เสนอเอาไว้ สนใจโปรดดู สมสุข และคณะ, 2553)

(10) พิธีกรรมมีการใช้สัญลักษณ์ที่เข้มข้น/หนาแน่นอย่างมาก (Condensed Symbols) ถึงแม้ว่าในชีวิตประจำวัน เราก็อาจมีการใช้สัญลักษณ์อยู่บ้าง เช่น การจราจรที่ใช้ไฟเขียวไฟแดง แต่ทว่าในช่วงเวลาของพิธีกรรมนั้น นอกจากทุกสิ่งทุกอย่างจะกลายเป็นสัญลักษณ์และเป็นสัญลักษณ์ที่มีพลังอำนาจแล้ว สัญลักษณ์เหล่านี้ก็ยังมีความเข้มข้น/หนาแน่นอีกด้วย ที่เรียกว่า condensed symbol

สำหรับแนวคิดเรื่อง "condensed symbol" นี้เป็นแนวคิดที่มาจากการศึกษาวิจัยของ C.Geertz (สนใจโปรดดู อลิน, 2551) ที่ชี้ให้เห็นว่า สัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมนั้นมีความหมายฝังตัวอยู่เป็นชั้นๆ หลายชั้น (layer of meaning) มีความหมายที่อ้างอิงไปถึงสิ่งต่างๆ ที่หลากหลายในเวลาเดียวกัน ดังนั้น เวลาวิเคราะห์ความหมายจึงต้องลอกออกมาดูทีละชั้น ตัวอย่างเช่น งานวิจัยสัญลักษณ์ในชนเผ่า Ndembu ของ V. Turner (1967 อ้างใน Rothenbuhler, 1998) พบว่า สัญลักษณ์ต้นไม้น้ำนม (milk tree) นั้น หมายความว่าตั้งแต่ หน้าอกของผู้หญิง ความเป็นแม่ หลักของการถือสายสกุลข้างแม่เป็นสำคัญ การเรียนรู้ ความสามัคคี และความมั่นคงของสังคม Ndembu เป็นต้น

และจากลักษณะความหมายในหลายชั้นของ condensed symbol เหล่านี้ ในการใช้สัญลักษณ์ระหว่างพิธีกรรมจึงต้องมีการสร้างบริบท/ภาวะแวดล้อมเพื่อกระตุ้นให้เกิดความหมายต่างๆ ขึ้นมาในพิธีกรรม เราจึงมักเห็นการจัดบรรยากาศ/สิ่งเร้าแวดล้อม เช่น กลิ่นธูป ควันเทียน กลิ่นกำยาน ดนตรี เพลง เหล้า ยาสูบ การเต้นรำ การรำรำ การแต่งกายแบบแปลกๆ พิศดาร การทำท่าทางแปลกๆ ไปจนกระทั่งถึงการใช้น้ำแข็งแห้งบนเวที การจุดแสงสี เสียง ในพิธีกรรมแบบสมัยใหม่ เป็นต้น

(11) พิธีกรรมจะเน้นการแสดงออกของพฤติกรรมและเป็นพฤติกรรมที่มีสุนทรียะอย่างสูง พฤติกรรม/การกระทำต่างๆ รวมทั้งองค์ประกอบต่างๆ ของพิธีกรรมนั้นจะเน้นการแสดงออก (expressive behavior) เช่น การแสดงความรู้สึกเศร้าโศกหรือยินดี ก็จะทำอย่างออกนอกหน้า ไม่มีการเก็บเอาไว้ เป็นต้น

สำหรับในแง่ของสุนทรียะนั้นอาจจะปรากฏในสไตล์หรือสัญลักษณ์ที่ใช้ เช่น เครื่องดอกไม้บูชา จะต้องตกแต่งประดับประดาอย่างวิจิตรบรรจง มิติสุนทรียะนี้จะมีมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับประเภทของ

พิธีกรรมแต่ละชนิด แต่โดยทั่วไปแล้ว ในพิธีกรรมทุกอย่างก็จะมีสุนทรียะมากกว่าช่วงเวลาปกติ ดังเช่นในพิธีกรรมสมัยใหม่เช่นพิธีวันสาบานตนเข้ารับตำแหน่งของประธานาธิบดีสหรัฐ ผู้คนก็จะให้ความสนใจกับชุดแต่งกายของ first lady เป็นพิเศษ หรือในงานพิธีประกาศผลรางวัล Oscar หรือ Grammy Award การแต่งกายของดารานักร้องที่ไปร่วมงาน ยานพาหนะที่ไปรับ การตกแต่งสถานที่ (บุฟเฟต์) องค์กรประกอบเหล่านี้จะเน้นการแสดงออกและแสดงสุนทรียะอย่างชัดเจน

(12) พิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่ทำอย่างเป็นธรรมเนียม/ประเพณี (customary behavior) สำหรับคำว่า "พฤติกรรมที่ทำอย่างเป็นธรรมเนียม/ประเพณี" นั้น มีนัยยะตามมาหลายประการ เช่น พฤติกรรมนั้นเป็นการกระทำอย่างซ้ำๆ เมื่อถึงเวลาที่กำหนด ก็จะมีการประกอบพิธีกรรม ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมทำบุญตลอดทั้ง 12 เดือนของชาวอิสลาม

นอกจากนั้น การทำพิธีกรรมอย่างเป็นธรรมเนียมประเพณีนั้นก็ยิ่งกินความหมายมาถึงการที่ ทำอย่างเป็นแบบแผน ตายตัว มีสไลด์ที่แน่นอน เป็นมาตรฐาน เป็นระเบียบแบบแผน และอาจจะกินความเลยมาถึงคุณลักษณะที่ "ไม่(อาจจะ)เปลี่ยนแปลง"

ผู้เขียนเคยมีประสบการณ์พบเห็นการทำพิธี "กินหมูล้างดิน" ซึ่งเป็นพิธีกรรมของชาวภูไทใน จ. อำนาจเจริญ พิธีกรรมนี้จะจัดทำขึ้นเมื่อมีหญิงสาวในหมู่บ้านละเมิดประเพณีรักนวลสงวนตัวและเกิดตั้งท้องมาก่อนแต่งงาน ชุมชนก็จะทำพิธี "เอาหมูเป็นๆ มาฆ่าให้ดูในพิธีกรรม" เมื่อนักวิชาการวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรมเข้าไปทำโครงการพัฒนาพิธีกรรมนี้ก็ ได้พยายามต่อรองให้มีการเปลี่ยนประเภทของหมูที่จะเอาไปฆ่า เช่น ใช้หมูกระดากแทนได้หรือไม่ ปรากฏว่า ชาวบ้านไม่ยินยอมให้มีการเปลี่ยนแปลง

แต่อย่างไรก็ตาม ระเบียบแบบแผนของธรรมเนียมประเพณีนั้นก็ มีลักษณะแบบเหรียญสองด้าน กล่าวคือ ในด้านหนึ่งมีลักษณะที่ตายตัว เข้มงวด ด้านทานการเปลี่ยนแปลง แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มีลักษณะที่ยืดหยุ่นเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงได้ ตัวอย่างเช่น ในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าของคนเหนือ จากแต่เดิมที่เคยใช้สัตว์ใหญ่ๆ เช่น วัว หมู เป็นเครื่องเซ่น แต่เมื่อลูกหลานมีความยากลำบากในการหาสัตว์ใหญ่มาเช่น ไหว้เพราะมีราคาแพง ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนมาใช้สัตว์เล็กๆ เช่น ไก่ ทดแทน อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนดังกล่าวนั้นก็ ต้องเกิดจากการตกลงเห็นพ้องต้องกันของชุมชนเจ้าของพิธีกรรม

E. Durkheim ให้คำอธิบายเกี่ยวกับคุณลักษณะของพิธีกรรมที่มีการทำกันอย่างเป็นธรรมเนียมประเพณีว่า คุณลักษณะดังกล่าวทำให้รูปแบบกิจกรรมเช่นพิธีกรรมนั้นกลายเป็นเหตุผลในตัวเองที่เราต้องทำ (raison d'etre) (เมื่อถึงเวลา/เมื่อถึงเงื่อนไข) โดยไม่ต้องหาเหตุผลอื่นมาประกอบว่าเพราะเหตุใดจึงต้องทำ และทำไมจึงต้องทำเช่นนั้น ไม่ทำเช่นนั้น ดังเช่นในชีวิตประจำวัน เมื่อเวลาถูกตั้งคำถามว่า ทำไมต้องประกอบพิธีกรรมนั้น พิธีกรรมนี้ ก็อาจจะมีความตอบหนึ่งแฉกแทรกอยู่เป็นระยะๆ ก็คือ "ก็เคยทำกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย บรรพบุรุษ

เคยทำกันมาก็ต้องทำกันต่อไป" ปรากฏการณ์ที่มี "บางสิ่งบางอย่าง" ที่ผลักดันให้เกิดการกระทำนั้น บางสิ่งบางอย่างนั้นคือ สิ่งที่

E. Durkheim เรียกว่า "พลังทางสังคม" (social force) พลังนี้จะเปรียบเสมือนพลังของกระแสน้ำที่พัดพาให้มนุษย์เราลอยคอตามกระแสไป ไม่ให้ "ว่ายทวนกระแสน้ำ" พลังดังกล่าวนี้มีอยู่คู่มาตลอดกับสังคมมนุษย์และแสดงออกในงานพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมแบบใหม่หรือแบบเก่า พิธีกรรมทางศาสนาหรือพิธีกรรมแบบทางโลกก็ตาม

(13) พิธีกรรมเป็นการสื่อสารที่ปราศจากสารสนเทศ (communication without information)
คุณลักษณะนี้เป็นคุณลักษณะที่เขยิบเข้ามาใกล้แนวคิดเรื่อง "การสื่อสาร" มากยิ่งขึ้น และคุณลักษณะนี้ยิ่งดูเหมือนว่าขัดแย้งกับคุณลักษณะบางอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ พิธีกรรมเป็นเรื่องของการใช้สัญลักษณ์ แต่ความขัดแย้งดังกล่าวนี้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้

หากเราอธิบายด้วยแบบจำลอง S-M-C-R ที่ได้กล่าวไปแล้วว่า จำเป็นต้องมีการชุมนุมของธาตุองค์ประกอบทั้ง 4 จึงจะทำให้เกิดการสื่อสารขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม ตรงตัว Message นั้น ก็ยังมีความหลากหลายบรรจุอยู่ในภาษาไทย คนไทยอาจจะเข้าใจผิดกับประโยคที่ว่า "ห้องจำแบบนกแก้วนกขุนทอง" หรือ "เข้าหูซ้ายทะลุหูขวา" กล่าวคือ เมื่อเห็นนกแก้วนกขุนทองเปล่งเสียงพูดนั้น ก็จะมองเห็นองค์ประกอบของการสื่อสารครบถ้วนทั้ง 4 อย่าง แต่ทว่า "ตัวเนื้อหาสาระ" (Message) ที่ตัวนกแก้วนกขุนทอง หรือผู้ท่องจำ หรือผู้ที่ฟังแบบ "เข้าหูซ้ายทะลุหูขวา" นั้น หากเทียบกับความหนาแน่นของชั้นบรรยากาศแล้ว ก็ต้องเรียกว่ามีปริมาณอากาศที่ "เบาบางอย่างยิ่ง"

Humphrey & Laidlaw (อ้างใน Kopping 2006) ให้คำอธิบายแนวคิดเรื่อง "พิธีกรรมเป็นการสื่อสารที่ปราศจากสารสนเทศ" ว่า พิธีกรรมนั้นแตกต่างจากการกระทำอย่างอื่น ๆ ของมนุษย์ มิใช่เพราะมนุษย์ (ส่วนมาก) ที่เข้าร่วมพิธีกรรมตั้งใจจะสื่อสารอะไรที่มีความหมาย ในทางตรงกันข้าม แม้ว่าผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะรู้ตัว จะตั้งใจ จะสมัครใจอยู่แล้ว แต่เวลาที่ลงมือทำพิธีกรรมจริงๆ คนเราส่วนใหญ่ก็มักไม่ค่อยรู้ความหมายของสิ่งที่กำลังทำหรือไม่ได้ตั้งใจจะสื่อสารความหมายอะไร เช่น เวลาที่ลงมือจุดธูป 3 ดอก คงมีคนร่วมพิธีกรรมน้อยมากที่กำลังจะส่งความหมายว่า นี่หมายถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

และหากเราต้องแนวคิดดังกล่าวต่อไป เราก็จะพบว่า ในตัว Message นั้นจะประกอบด้วย 2 เหลี่ยมมุมคือ เนื้อหา (ซึ่งเป็นที่อยู่ของความหมาย) และรูปแบบ (form) ซึ่งเป็นตัวประกอบเนื้อหาเอาไว้ ฉะนั้น หากเราจะพูดสรุปคำอธิบายของ Humphrey & Laidlaw ให้กระชับอีกครั้งหนึ่ง เราก็คงต้องพูดว่า พิธีกรรมเป็นการสื่อสารประเภทที่ "รูปแบบมีความสำคัญเหนือกว่าเนื้อหา"

รูปแบบนั้นมีความสำคัญอย่างไรในพิธีกรรม คำตอบของ Humphrey & Laidlaw ก็คือ รูปแบบมีความสำคัญในพิธีกรรมใน 3 แง่มุมคือ ประการแรก การทำพิธีกรรมทุกครั้งก็คือ การผลิตซ้ำรูปแบบการกระทำที่

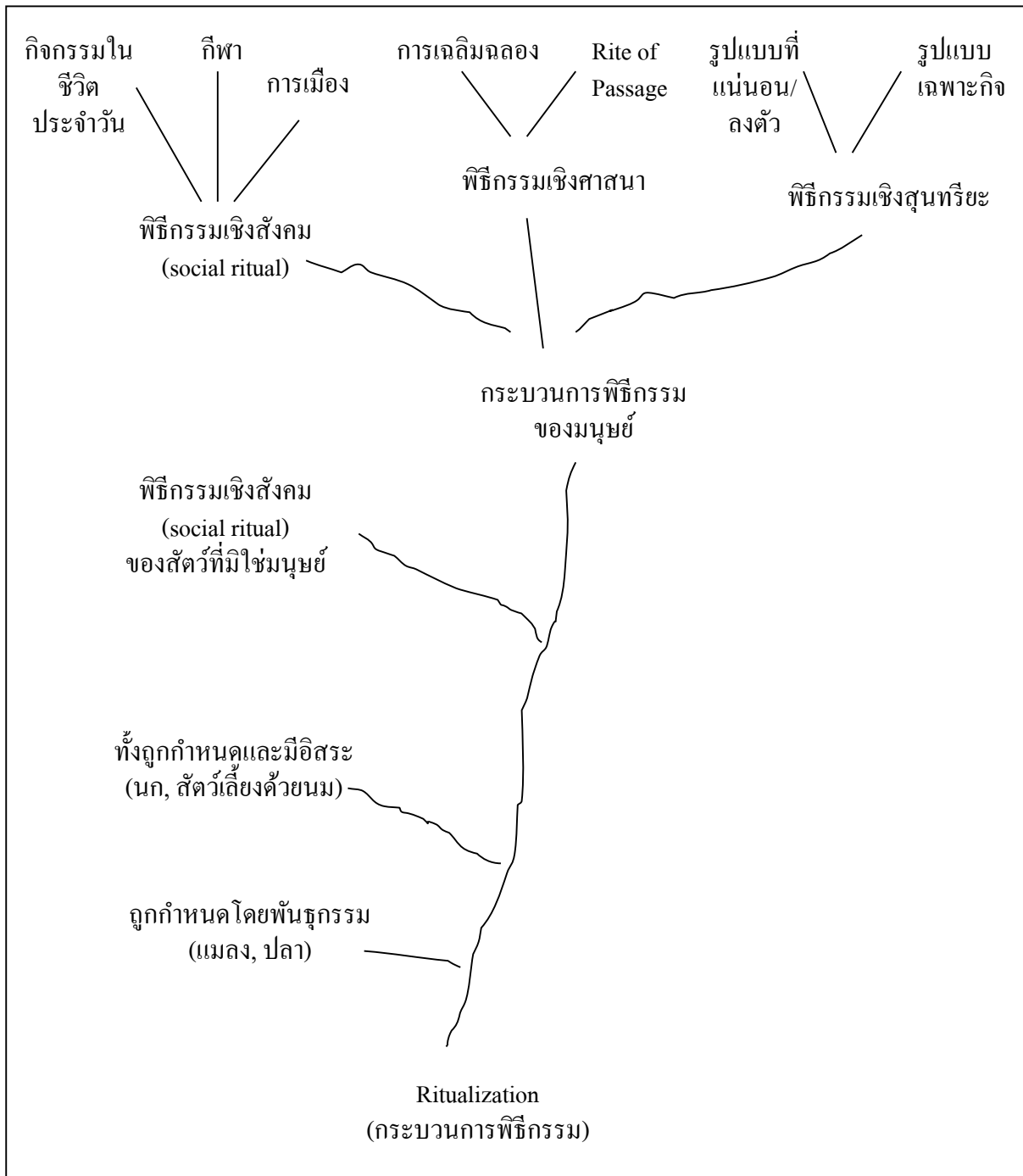
วางเอาไว้ก่อนแล้ว การมีพิธีกรรมจึงทำให้รูปแบบการกระทำดังกล่าวมีความยั่งยืน และในเวลาเดียวกัน การมีรูปแบบที่แน่นอนก็ช่วยให้พิธีกรรมนั้นๆมีอายุยืนยาว ประการที่สอง การมีรูปแบบทำให้การกระทำต่างๆในพิธีกรรมไม่จำเป็นต้องคิดค้นใหม่ ไม่จำเป็นต้องกระทำอย่างมีความตั้งใจเป็นพิเศษ เพียงแต่ขอให้มีการ "กระทำที่เป็นไปตามสคริปต์ที่วางเอาไว้" (ลองคิดถึงตัวอย่างการทำพิธีเปิดของท่านประธานในงานประชุมอะไรสักอย่างหนึ่ง จะพบลักษณะดังที่กล่าวมานี้) และประการที่สาม ในขณะที่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมส่วนใหญ่จะไม่รู้เนื้อหา/ความหมายของพิธีกรรมนั้นๆ แล้วการลงมือทำกิจกรรมต่างๆนั้นถูกคาดหวังอะไรเล่า คำตอบของ Humphrey & Laidlaw ก็คือ ความคาดหวังในการทำพิธีกรรมก็คือ การทำให้รูปแบบที่กำลังทำอยู่ในปัจจุบันมีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกับรูปแบบต้นฉบับให้มากที่สุด และหากทำได้ ก็ถือว่าได้ประกอบพิธีกรรมอย่างสำเร็จสมบูรณ์แล้ว

ทัศนะที่มองเห็นความสำคัญของ "รูปแบบ" เหนือกว่าหรืออย่างน้อยก็ไม่ด้อยไปกว่า "เนื้อหา/ความหมาย" ของพิธีกรรมดังที่กล่าวมานั้น มีความคล้ายคลึงกับทัศนะของพระธรรมปิฎก (2537) แม้ว่าจะมาจากเหตุผลคำอธิบายที่แตกต่างกัน พระธรรมปิฎกอธิบายว่า เวลาที่คนไทยรู้สึกว่าคุณศาสนาเสื่อมไปแล้ว เหลือแต่พิธีกรรม แต่ท่านได้พลิกมุมมองใหม่ว่า หากยังเหลือพิธีกรรมอยู่ก็แปลว่า ศาสนายังไม่หมดสิ้นไปเสียทีเดียว และหากพุทธศาสนาเหลือแต่รูปแบบพิธีกรรม แต่ปราศจากเนื้อหาสาระความหมาย ก็อาจจะเปรียบเสมือนร่างที่หลับอยู่ ร่างกายคนหลับนั้น แม้จะทำอะไรไม่ได้ แต่ก็ยังไม่ตาย และชีวิตเราจะต้องอาศัยร่างกายอยู่ หากมีร่างกายก็จะทำให้ชีวิตหวนกลับคืนมาได้ หรืออาจจะกล่าวว่า ต้องมีรูปแบบที่หลงเหลือเอาไว้เท่านั้น จึงจะฟื้นฟูเนื้อหาเอาไว้ได้ รูปแบบจึงมีความสำคัญพอๆกับเนื้อหาเนื่องจากเป็นตัวประคองเนื้อหาสาระเอาไว้

3. ขอบเขตและประเภทของพิธีกรรม

(3.1) ต้นไม้แห่งพิธีกรรม

เนื่องจากในข้อเขียนชิ้นนี้จะใช้ความหมายและขอบเขตของพิธีกรรมในความหมายที่กว้างขวางอย่างมาก ดังนั้น ผู้เขียนจะเริ่มต้นขอบเขตของพิธีกรรมที่ขยายกว้างไปถึงพิธีกรรมของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่ได้ค่อยๆวิวัฒนาการมา R.Schechner (2006) ได้ประมวลขอบเขตที่กว้างขวางของพิธีกรรมเอาไว้ในแผนผังที่เรียกว่า "ต้นไม้แห่งพิธีกรรม" (Ritual tree) ดังแสดงในภาพ

ภาพที่ 2: ต้นไม้แห่งพิธีกรรม

จากภาพจะแสดงให้เห็นว่า รูปแบบกิจกรรมที่เรียกว่า "พิธีกรรม" ในความหมายที่กว้างขวางนั้น มิใช่

เป็นกิจกรรมเฉพาะของมนุษย์เท่านั้น เพราะผลจากการศึกษาวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต ก็ได้พบรูปแบบกิจกรรมแบบ "พิธีกรรม" ตั้งแต่ในสัตว์ประเภทที่เริ่มมีกระดูกสันหลัง เช่น แมลง หรือปลา หากทว่ารูปแบบแบบการกระทำแบบพิธีกรรมนั้น จะถูกกำหนดมาจากปัจจัยด้านชีวภาพ/พันธุกรรม ดังนั้น รูปแบบกิจกรรมจึงผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง จากรุ่นต่อรุ่น แต่ทว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย ในขั้นต่อมา ปัจจัยที่เริ่มเป็นตัวกำหนดก็เริ่มจะเพิ่มมิติวความเป็นอิสระมากยิ่งขึ้นในสัตว์ที่มีวิวัฒนาการสูงขึ้นมาเรื่อยๆ จนกระทั่งเมื่อรูปแบบพิธีกรรมนั้นจะเริ่มมิมิติทางสังคม (social) ในสัตว์ที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม และมาถึงวิวัฒนาการขั้นสุดท้ายของมนุษย์ที่การทำกิจกรรมที่เป็นพิธีกรรมนั้นจะเกิดมาจากปัจจัยทางสังคมมากกว่าปัจจัยด้านพันธุกรรม/ชีวภาพ

และจากแผนผังดังกล่าว จะเห็นได้ว่า รูปแบบและประเภทของพิธีกรรมของมนุษย์นั้นพัฒนาแตกตัวออกไปอย่างหลากหลายมาก อย่างน้อยสามารถจัดกลุ่มได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ

(ก) **พิธีกรรมเชิงศาสนา (religious ritual)** ซึ่งเป็นต้นแบบของพิธีกรรมของมนุษย์ ตัวอย่างพิธีกรรมเชิงศาสนาก็เช่น ประเพณีการเฉลิมฉลองเทพเจ้าที่ปกปักรักษาการทำมาหากิน พิษผลการเกษตร แม่น้ำลำคลอง ภูเขา ป่าไม้ ฯลฯ หรือพิธีกรรมแห่งภาวะผ่าน (rite of passage) ได้แก่พิธีกรรมในช่วงชีวิตช่วงต่างๆ ของมนุษย์

(ข) **พิธีกรรมเชิงสังคม (social ritual)** เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่มของมนุษย์เพื่อตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับกีฬา การเมือง เศรษฐกิจ ความบันเทิง ฯลฯ

(ค) **พิธีกรรมเชิงสุนทรียะ (Aesthetic ritual)** เป็นพิธีกรรมที่เน้นอารมณ์ความรู้สึกหรือสุนทรียะความงดงามต่างๆ เช่น การจัดแห่ริ้วขบวน การประกวดงานฝีมือต่างๆ

(3.2) ขอบเขตของพิธีกรรม ในการพิจารณาขอบเขตของพิธีกรรม เราอาจจะแยกข้อของการพิจารณาออกได้เป็น 2 ข้อ 2 มิติ ดังนี้

(3.2.1) พิธีกรรมแบบเต็มรูปแบบ v.s. พิธีกรรมแบบบางๆ

(3.2.2) ritual v.s. ritualization

(3.2.1) พิธีกรรมแบบเต็มรูปแบบ v.s. พิธีกรรมแบบบางๆ สำหรับพิธีกรรมแบบเต็มรูปแบบก็คือพิธีกรรมที่มีคุณลักษณะครบถ้วนตามที่ได้อธิบายมาแล้ว กล่าวคือเป็นรูปแบบกิจกรรมพิเศษที่มีการแยกตัวออกไปทำในช่วงเวลาพิเศษ มีเป้าหมายพิเศษเฉพาะตัว ฯลฯ

แต่นอกเหนือจากพิธีกรรมที่เต็มรูปแบบและเห็นได้อย่างชัดเจนดังกล่าวแล้ว นักวิชาการที่ศึกษาพิธีกรรมโดยเฉพาะพิธีกรรมในสังคมสมัยใหม่ยังให้ความสนใจกับ "พิธีกรรมที่มีรูปแบบบางๆ" ที่ผนวกอยู่ในชีวิตประจำวันโดยทั่วไป มิได้แยกตัวออกมาเป็นการเฉพาะ หากทว่า "การกระทำดังกล่าว" นั้น ก็มี "คุณลักษณะบางอย่างของพิธีกรรม" ตัวอย่างเช่น งานศึกษาของ R.Ling (2008) เรื่องวิธีการใช้โทรศัพท์มือถือซึ่งมีขั้นตอน

ต่างๆที่ต้องดำเนินไปอย่างมีระเบียบพิธี หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ของผู้คน เช่น สำหรับคนไทย เมื่อมีคนขึ้นมาให้ เราก็ต้องยิ้มตอบ พิธีกรรมของบางครอบครัวที่ต้องกินอาหารเย็นพร้อมหน้าพร้อมตากัน เป็นต้น Rothenbuhler (1998) ตั้งข้อสังเกตว่า แม้แต่พิธีกรรมแบบบางๆที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันเช่นนี้ก็มักจะมียุทธศาสตร์สำคัญในการธำรงรักษา "ระเบียบของสังคม" (social order) ได้ไม่น้อยไปกว่าพิธีกรรมแบบเต็มรูปแบบเลย

(3.2.2) ritual v.s. ritualization เราอาจจะใช้ทัศนะที่มองสรรพสิ่งต่างๆ หรือแม้แต่ "ความคิด" ใน 2 แง่มุม แง่มุมแรกคือ การมองในแง่ผลผลิต (product) เช่น มองวัตถุสิ่งของ มองตัวความคิด หรือมองตัวพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีกรรมการเลือกตั้ง พิธีรับน้องใหม่ ฯลฯ แง่มุมที่สองคือ การมองในแง่กระบวนการ (production) เช่น มองกระบวนการผลิตวัตถุ มองกระบวนการวิคิด หรือมองกระบวนการเชิงพิธีกรรม (ritualization) ยกตัวอย่างเช่นพิธีกรรมใหม่ๆที่กำลังเกิดขึ้นที่จะมองเห็นกระบวนการก่อตัวได้ง่ายขึ้น ปัจจุบันนี้ เกิดมีรายการประเภท "คั่นฟ้าหาคาว" ในโทรทัศน์ และเราจะพบว่าในรายการเหล่านี้จะมีการดำเนินการอย่างเป็นพิธีกรรม เช่น จะมีพิธีกรเป็นเจ้าพิธี มีผู้ที่เข้าแข่งขันซึ่งกำลังจะผ่าน "พิธีกรรมแห่งภาวะผ่าน" (rite of passage) (จาก "คนธรรมดา" ไปเป็น "ดาว") มีสาวกเข้าร่วมพิธีซึ่งได้แก่ผู้ชมที่เข้าไปดูการแข่งขันซึ่งจะแสดงการกระทำที่เป็นแบบพิธีกรรม (ritualized action) อย่างมาก เช่น ต้องชูป้ายไฟ ต้องโยกซ้ายขวาไปมา ต้องเปล่งเสียงเชียร์ หรือผู้ชมที่อยู่ทางบ้านก็ต้องกดโทรศัพท์เข้าไปช่วยโหวตเสียง เป็นต้น

การมองพิธีกรรมในแง่กระบวนการนี้จะมิงานศึกษาอย่างมาก โดยเฉพาะบรรดากิจกรรมที่มีสื่อมวลชนเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น พิธีกรรมการไปคูหนั่ง การดูคอนเสิร์ต การเล่นอินเทอร์เน็ต การไปนั่งร้านกาแฟ Starbucks ฯลฯ บรรดากิจกรรมเหล่านี้ถึงแม้จะเป็นการกระทำแบบคนเดี่ยว (private/individual) แต่ทว่าก็มี "มิติเชิงสังคม" (social) ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของพิธีกรรมอย่างแน่นอน เพราะกฎเกณฑ์/ระเบียบต่างๆที่แสดงออกในการกระทำเหล่านี้ถูก "เขียนบท" (Scripted) เอาไว้แล้วเหมือนขั้นตอนต่างๆในการประกอบพิธีกรรม

มีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการศึกษาพิธีกรรมในแง่กระบวนการ เช่น งานของศรีนคร รัตน์เจริญจร (2546) ศึกษากระบวนการเข้าไปนั่งกินกาแฟในร้านกาแฟสตาร์บัคส์ และพบว่า กระบวนการดังกล่าวนั้นอาจเทียบได้กับพิธีกรรมแบบหนึ่ง โดยมีร้านกาแฟเป็นประดุจลานประกอบพิธีกรรม กิจกรรมที่ทำในร้านกาแฟนั้นมีลักษณะเป็นระบบระเบียบแบบกิจกรรมในพิธีกรรม เช่น ผู้ที่เข้ามาที่ร้านจะต้องเรียนรู้เครื่องดื่มนั้นๆที่มีชื่อหลากหลาย ต้องรู้จักวิธีการสั่งและการรับเครื่องดื่ม รวมทั้งเครื่องดื่มต่างๆที่จะมีให้เลือก และเนื่องจากพื้นที่ในร้านกาแฟเป็นพื้นที่สาธารณะ และแม้ว่าจะไม่ค่อยมีใครสนใจใครเพราะทุกคนก็จะสถาปนา "พื้นที่ส่วนตัว" ขึ้นมา (โต๊ะที่เรานั่ง) แต่ทุกคนก็ต้องรักษากฎระเบียบการสื่อสารภายในร้าน เช่น ไม่ส่งเสียง โวยวาย เป็นต้น

(3.3) การแบ่งประเภทของพิธีกรรม

มีวิธีการแบ่งประเภทของพิธีกรรมอยู่หลายๆแบบ โดยใช้เกณฑ์แต่ละเกณฑ์เป็นตัวจัดแบ่ง เช่น ในสาขาวิชามนุษยวิทยา มักจะแบ่งประเภทของพิธีกรรมออกเป็น life-cycle ritual (พิธีกรรมในแต่ละช่วงของชีวิต) พิธีกรรมของช่วงวิกฤต (เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วย) พิธีกรรมการลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบของสังคม ฯลฯ หรือนักวิชาการบางท่านอาจจะแบ่งโดยดูจากพัฒนาการของการศึกษาพิธีกรรมที่เริ่มต้นจากพิธีกรรมทางศาสนา แล้วขยายไปสู่พิธีกรรมในมิติอื่นๆ ดังนั้น จึงแบ่งพิธีกรรมออกเป็น 3 ประเภท คือ religious quasi-religious และ civil ritual เป็นต้น

ในที่นี้ ผู้เขียนจะใช้แนวทางของ R. Bocock (1974) ที่จัดแบ่งพิธีกรรมในสังคมสมัยใหม่ออกเป็น 4 ประเภท และจะเสริมรายละเอียดของแต่ละหมวดพิธีกรรมด้วยแนวคิดของนักวิชาการท่านอื่นๆ พิธีกรรมในสังคมสมัยใหม่ตามทัศนะของ Bocock มี 4 ประเภทดังนี้

(1) **พิธีกรรมทางศาสนา (Religious ritual)** เนื่องจากพิธีกรรมทางศาสนาเป็นต้นแบบของพิธีกรรมอื่นๆ และมีมาอย่างยาวนานควบคู่กับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ดังนั้น ในหมวดหมู่นี้จึงประกอบด้วยพิธีกรรมย่อยๆ อีกมากมาย เช่น

- Ritual of manipulation เป็นพิธีกรรมที่ต้องการ "สื่อสาร" กับอำนาจเหนือธรรมชาติเพื่อจะจัดการกับธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมการเอาตะไคร้มาปักลงดินเพื่อห้ามฝนตก หรือพิธีกรรมที่กระทำเพื่อเพิ่มโชคลาภ (rite of intensification) เช่น การบูชาเทพเจ้าของชาวประมงก่อนออกหาปลาเพื่อให้หาปลาได้มากๆ

- Therapy and anti-therapy ritual เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการป้องกัน การรักษาเยียวยา หรือการเสริมความเข้มแข็งให้แก่สุขภาพอนามัย

- Salvation rituals เป็นพิธีกรรมที่เปลี่ยนบุคลิกภาพของผู้เข้าร่วม เช่น การเข้าทรง พิธีลุยไฟ ในช่วงเทศกาลกินเจ เป็นต้น

- Revitalization ritual เป็นพิธีกรรมที่ช่วยให้คนเกิดความอดทนต่อความตึงเครียดด้านต่างๆ เช่น พิธีบูชาเสด็จพ่อ ร.5

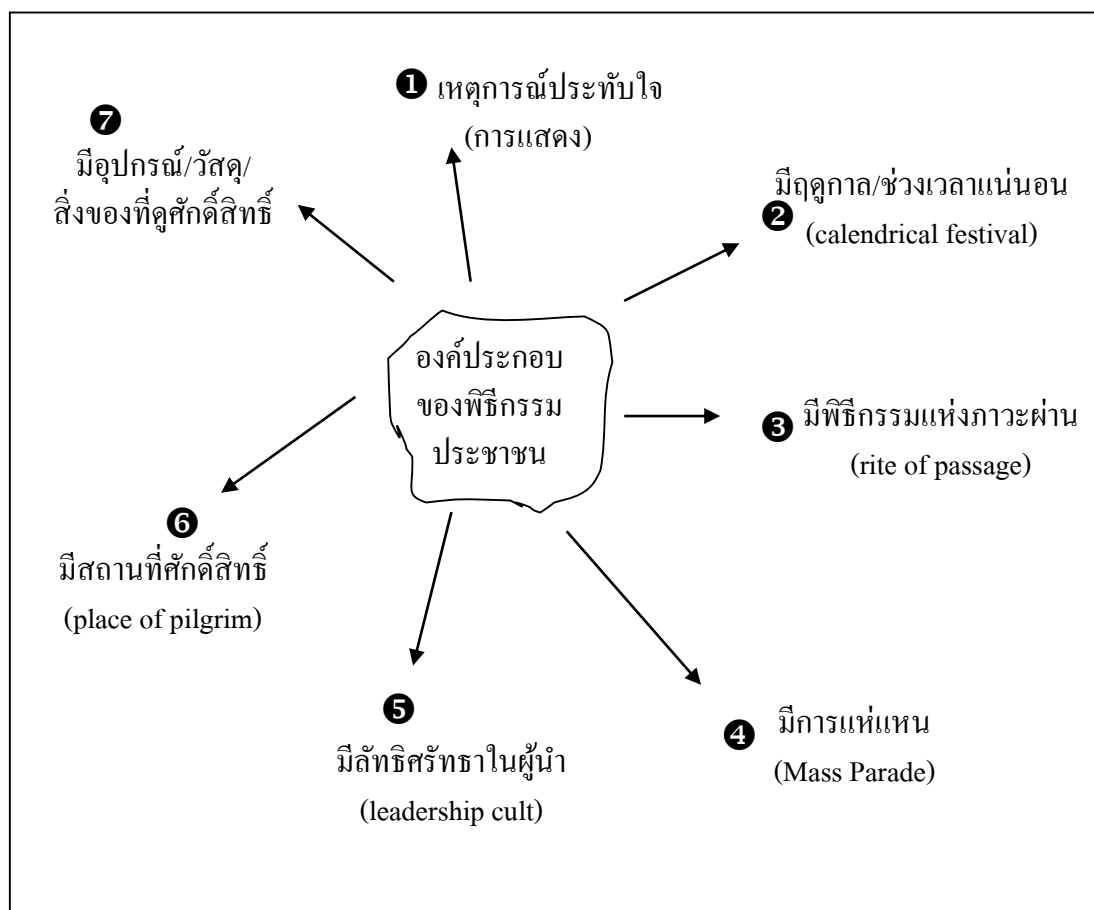
- Worship ritual เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกซึ่งความเคารพรัก การบูชา การสำนึกถึงบุญคุณของเทพเจ้าหรือจิตวิญญาณต่างๆ เช่น พิธีไหว้ผีปู่ย่า พิธีไหว้ครูหมอตาชาย ฯลฯ

- Ritual of social control เป็นพิธีกรรมที่มีเป้าหมายสุดท้ายคือ การรักษากฎระเบียบของสังคม เช่น การแบ่งแยกเพศอย่างชัดเจน การแบ่งแยกรุ่น-วัย ฯลฯ ตัวอย่างเช่น rite of passage เป็นต้น

(2) **พิธีกรรมประชาชน (Civic ritual)** เป็นพิธีกรรมประเภทอื่นๆที่ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติหรือจิตวิญญาณ กล่าวคือ เป็นพิธีกรรมที่ตัดมิติ "ความศักดิ์สิทธิ์" แบบ

ศาสนา" (Sacralized) ออกไป และกลายมาเป็นเรื่องทางโลก/โลกย์ (Secularization) มากขึ้น ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมต่างๆทางการเมือง เช่น การเลือกตั้ง การฉลองวันชาติ พิธีสาบานตัวเข้ารับตำแหน่ง หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสันตนาการต่างๆ เช่น พิธีเปิดกีฬาโอลิมปิก พิธีการจัดคอนเสิร์ต ฯลฯ

แต่ถึงแม้พิธีกรรมประชาชนจะลดทอนหรือตัด "มิติความศักดิ์สิทธิ์แบบศาสนา" ลงไป แต่ทว่า Aldridge (2007) ก็มีความเห็นว่า พิธีกรรมแบบประชาชนก็ยังคงต้องการ "องค์ประกอบเดิมๆแบบพิธีกรรมทางศาสนา" หากทว่าจะมาใน "รูปแบบใหม่" Aldridge ยืนยันว่า พิธีกรรมประชาชนก็ต้องมี "เทพเจ้า" มีผู้ทำบทบาทแบบพระสงฆ์ (priestly role) คือรักษาระบบ และผู้ที่เล่นบทบาทประกาศก (prophet role) คือทำนายทายทักเพื่อทำนายระบบ ตัวอย่างเช่น ในช่วงที่มีการประกอบพิธีวันชาติ บรรดาสถาบันต่างๆ เช่น รัฐและผู้นำ จะถูกทำให้ศักดิ์สิทธิ์ (Sacralized) เพื่อสร้างความชอบธรรม หรือในเวลาที่มีการแสดงคอนเสิร์ต การเปิดตัวนักร้องก็จะถูกสร้างให้ดูคล้ายกับเทพเจ้าลงมาจากสวรรค์ Aldridge สาธิตให้เห็นว่า คุณลักษณะต่างๆของพิธีกรรมประชาชนนั้นยังคงเป็นแบบเดียวกับพิธีกรรมทางศาสนา ดังแสดงในภาพ

ภาพที่ 3: องค์ประกอบของพิธีกรรมประชาชน

(3) **พิธีกรรมแห่งช่วงชีวิต (Life-cycle ritual)** สำหรับสังคมในอดีต พิธีกรรมที่จัดขึ้นสำหรับในช่วงรอยต่อของชีวิตแต่ละช่วงอาจมีความชัดเจนมาก เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกิด การเปลี่ยนสถานะเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ (เช่น พิธีโกนจุก) การบวช การแต่งงาน ฯลฯ อย่างไรก็ตาม Bocock (1974) ยืนยันว่า ไม่ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงมาเป็นสังคมสมัยใหม่ที่ทันสมัยเพียงใด ก็ยังคงมีพิธีกรรมแห่งช่วงชีวิตดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่นั้น แต่ทว่าประเภทของพิธีกรรมแบบเดิมอาจจะเลือนหายหรือเปลี่ยนแปลงไป เช่น พิธีโกนจุกได้สูญหายไปแล้วจากสังคมไทย ส่วนประเพณีการบวชก็ลดทอนความสำคัญลง แต่ทว่าสังคมสมัยใหม่ก็ได้สร้างพิธีกรรมแห่งช่วงชีวิตขึ้นมาใหม่ เช่น พิธีกรรมการฉลองวันเกิด พิธีต้อนรับน้องใหม่ของสถาบันการศึกษา พิธีฉลองการรับปริญญา พิธีฉลองการสละความเป็นโสด ฯลฯ

(4) **พิธีกรรมเชิงสุนทรียะ (Aesthetic ritual)** เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการแสดง (performing arts) เช่น การเล่นดนตรี การเต้นรำ ฯลฯ ในกรณีของสื่อพื้นบ้าน การแสดงของไทยเกือบทุกประเภท จะต้องมียุติกรรมประกอบที่เป็นพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งเสมอ เนื่องจากเป้าหมายดั้งเดิมของการแสดงของไทยนั้นคือการบูชาเคารพสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้า ดังนั้นจึงต้องมีพิธีกรรม เช่น พิธีไหว้ครู พิธีกรรมเกี่ยวกับเครื่องดนตรี ฯลฯ

ปัจจุบันพิธีกรรมเชิงสุนทรียะนี้อาจจะขยายมาถึงการรวมกลุ่มของผู้ที่มีความชื่นชอบในดนตรี กีฬา งานประดิษฐ์/งานฝีมือ (เช่น กลุ่มเล่นตุ๊กตาบลาซซ์) กลุ่มเลียนแบบการเต้นของศิลปินนักร้อง (Cover Dance) กลุ่มแต่งกายเลียนแบบศิลปิน/ตัวการ์ตูน/นักร้อง (Cos play) เป็นต้น ซึ่งในแต่ละกลุ่มที่กล่าวมานี้ ก็จะมีการสร้างสรรค์ลักษณะสุนทรียะเฉพาะกลุ่มขึ้น ไม่ว่าจะเป็ยสุนทรียะที่เกี่ยวกับการใช้สื่อวัตถุ สื่อภาษา สื่อท่าทาง ฯลฯ

ตัวอย่างเช่น งานศึกษาชีวิตวัฒนธรรมของกลุ่มแฟนเพลง "เฮพวีเมทัล" ของชลวรรณ วงษ์อินทร์ (2548) ที่ศึกษา "พิธีกรรมแบบสมัยใหม่เชิงสุนทรียะ" ของกลุ่มแฟนเพลงเฮพวีเมทัล ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีการรวมตัวอย่างเหนียวแน่นมายาวนานนับเป็นสิบๆปี พิธีกรรมของพวกเขาก็คือการจัดคอนเสิร์ตเฉพาะกลุ่มเพลงเฮพวีเมทัล

สำหรับลักษณะเชิงสุนทรียะของกลุ่มเพลงเฮพวีเมทัล เนื่องจากภาพลักษณ์ของเพลงเฮพวีเมทัลมีลักษณะก้าวร้าว ตั้งแต่แนวดนตรีที่ออกไปทางก้าวร้าวรุนแรง ภาพในมิวสิกวิดีโอ โลโก้ ปกเทป ต่อมาก็คือตัวศาสตร์/ผู้ประกาศความเชื่ออันได้แก่กร็องที่มีการแต่งตัวแบบใส่แจ็กเก็ตสีดำ กางเกงหนังหรือยีนส์ ผมยวหนวดเครารุงรัง หรือมีขนนั้นก็แต่งหน้าออกแนว "ปีศาจ" ที่สื่อความหมายถึงความแข็งแกร่ง โหดร้าย น่ากลัว

ในขณะที่สุนทรียะในเนื้อหาเพลงจะแสดงอาการกบฏหัวรั้น ไม่ยึดติดกับกฎเกณฑ์ วิพากษ์วิจารณ์สังคมในประเด็นต่างๆ เช่น เพศ การเมือง ยาเสพติด ศาสนา ความรักรุนแรง ฯลฯ

ด้วยลักษณะสุนทรียะดังกล่าว ในพิธีกรรมการเล่นและร่วมชมคอนเสิร์ตของบรรดาสมาชิกเพลงเฮฟวีเมทัล จึงมีแนวทางสุนทรียะไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือสมาชิกจะมีการแต่งตัวแต่งหน้าแบบเดียวกับศิลปิน และยังมีการสร้างสรรค์ "สุนทรียะในแง่การแสดงออกเฉพาะกลุ่ม" เช่น ในระหว่างการชมคอนเสิร์ตจะมีการเชียร์ฟ การแท็ค และการสะบัดหัว (การเชียร์ฟคือการโยนตัวแฟนเพลงที่กระโดดลงมาจากเวทีต่อกันไป/การแท็คคือการเอาตัวหรือไหล่ชน/กระแทกกัน) ซึ่งเป็น "ลักษณะเฉพาะ" ของแฟนเพลงเฮฟวีเมทัล เป็นต้น

(3.4) การรวมกลุ่มของสื่อมวลชนก็เป็นพิธีกรรมประเภทหนึ่ง

เราอาจจะถือได้ว่า การรวมกลุ่มคนที่เกิดจากการมีสื่อมวลชนประเภทต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร แฟนคลับของนักร้อง สาวกของทีมฟุตบอล ผู้ชมรายการโทรทัศน์ กลุ่มสมาชิกหน้า website ต่างๆ กลุ่มวัฒนธรรมย่อย (เช่นกลุ่มแต่งกาย Cos Play) ก็เป็น "กลุ่มทางพิธีกรรมแบบสมัยใหม่" ได้ประเภทหนึ่ง เนื่องจากกลุ่มบุคคลเหล่านี้มีคุณลักษณะบางประการที่มีข้อเหมือนกับการรวมกลุ่มพิธีกรรมแบบโบราณ เช่น เป็นการรวมกลุ่มของคนที่มีระบบความเชื่อ มีรสนิยม มีความสนใจรวมศูนย์อยู่ที่สิ่งเดียวกัน มีการมารวมตัวกันในพื้นที่และเวลาที่ตกลงกัน มีการทำกิจกรรมที่มีรูปแบบแน่นอน (เช่น กลุ่มแฟนคลับฟุตบอลก็จะมีพิธีกรรมเชียร์เวลาที่นักฟุตบอลแต่ละคนเดินสู่สนาม) และท้ายที่สุดก็คือ เป้าหมายของการ "ทำพิธีกรรม" เพื่อการรวมกลุ่มนั้นก็เพื่อเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นสามัคคีสมานฉันท์ในมวลหมู่สมาชิกให้เหนียวแน่นขึ้น

เราอาจจะลองเปรียบเทียบแบบง่ายๆระหว่างองค์ประกอบของพิธีกรรมแบบใหม่กับพิธีกรรมที่เกิดจากสื่อมวลชนพอให้เห็นคุณสมบัติร่วมระหว่างกิจกรรม 2 ประเภทได้ดังนี้

พิธีกรรมจากสื่อมวลชน

พิธีกรรมแบบเดิม

- การออกไปดูหนังที่โรงหนัง -----> โรงทำพิธี
 - คลื่นวิทยุ/ช่องโทรทัศน์ -----> เวลาทำพิธี
 - บัตรเข้าชม/ค่าสมาชิก -----> เครื่องเช่นไหว้/หมากพลู
 - การเขียน SMS/การสมัครเป็นสมาชิก -----> รูปเทียนดอกไม้
 - พิธีกรรายการ/ดีเจ -----> เทพเจ้า/ผู้ประกอบพิธีกรรม
 - การร้องเพลงตาม -----> การสวด
 - การ "อิน" กับเนื้อหาละคร -----> การเดินทางเข้าไปในโลกศักดิ์สิทธิ์
 - เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน -----> เกิดความรู้สึกร่วมกัน
-

ดังนั้น เราจึงอาจสรุปได้อย่างคร่าวๆว่า แม้ว่าพิธีกรรมของสื่อมวลชนสมัยใหม่จะมีรูปแบบที่แปลกหูแปลกตาไปจากพิธีกรรมแบบดั้งเดิม เช่น พิธีกรรมศาสนา แต่ทว่าในแง่เนื้อหาของกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง ความหวัง ความกลัว ความสนุกสนาน การให้กำลังใจ ความรู้สึกฮึกเหิม ฯลฯ นั้น ยังคงเหมือนเดิม

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพิธีกรรมเป็นรูปแบบการสื่อสารที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีตอันยาวนาน และเมื่อสังคมมนุษย์ได้พัฒนาคลี่คลายมาจากสังคมเล็กๆมาเป็นสังคมขนาดใหญ่ จากสังคมชนบทมาเป็นสังคมเมือง จากสังคมศักดินาเป็นสังคมทุนนิยม ฯลฯ ตัวรูปแบบและเนื้อหาของพิธีกรรมเองก็ได้ปรับเปลี่ยนไปอย่างมาก ในที่นี้ ผู้เขียนจะขอสร้าง "ตัวแบบ" (ideal type) ระหว่างพิธีกรรม 2 แบบที่อาจจะปรากฏอยู่ในสังคมสมัยใหม่ที่ขอเรียกในที่นี้ว่า "พิธีกรรมตามแบบประเพณี" และ "พิธีกรรมสมัยใหม่" ซึ่งบรรดาพิธีกรรมทุกชนิดที่เราพบเห็นอยู่ในโลกปัจจุบันอาจจะมีส่วนผสมของตัวแบบทั้งสองมากน้อยต่างกัน ดังนี้

เกณฑ์	พิธีกรรมตามแบบประเพณี	พิธีกรรมสมัยใหม่
1. บทบาทหน้าที่/ ประโยชน์	เพื่อส่วนรวม/ชุมชน เป็นความรู้สึกร่วมในการ กระทำแบบรวมหมู่ (collectivity)	เพื่อส่วนตัว (individual) ทั้งผู้ส่ง/ผู้รับ

2.	สื่อที่ใช้ประกอบ	สื่อพื้นบ้าน (ตัวประกอบพิธีกรรม)	สื่อมวลชน
3.	ขนาด	มักมีขนาดเล็ก/คนในชุมชน (เครือข่าย)	มักมีขนาดใหญ่/คนไม่รู้จักกัน
4.	ลักษณะ	เฉพาะที่ (Subculture)	ลักษณะกว้างขวาง (pop culture)
5.	จุดเน้น	ความศักดิ์สิทธิ์/พิธีเรียบง่าย เน้นการเข้าถึงจิตใจ	เป็น โลกียะ (profane) อลังการ ตื่นตาตื่นใจ
6.	คุณภาพ	ความลึกซึ้งทางจิตวิญญาณ/ การสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์	ความดื่มด่ำทางอารมณ์

เกณฑ์	พิธีกรรมตามแบบประเพณี	พิธีกรรมสมัยใหม่
7. วงจร	เป็นไปตามการทำมาหากิน/ วิถีชีวิต/ประเพณีพื้นบ้าน	การจับจ่ายใช้สอย/การลงทุน- กำไร การพนันขั้นต่อ
8. วิธีเข้าสู่พิธีกรรม	ใช้ความศรัทธา	ใช้กำลังเงิน (ซื้อตัว) / สมัคร สมาชิก/บัตรเชิญ
9. การตอบสนอง	ความไม่มั่นคงในชะตาชีวิต/ พบปะญาติพี่น้อง	ความเหงา/ความไร้ญาติขาดมิตร
10. การเหนี่ยวรั้ง	ศรัทธา (ลุ่มหลงทางธรรม)	ศรัทธา (ลุ่มหลงทางโลกีย์) crazy/maniac
11. ขั้นตอน	อาจจะเริ่มที่ความศักดิ์สิทธิ์ แล้ว	เริ่มที่ความบันเทิง จบที่ความ

	จบที่ความบันเทิง หรือสลับกัน	บันเทิง
12. การสื่อสาร	เน้นปัญญา/จิตวิญญาณ เข้าทางศรัทธา/ค้นหาความหมาย	เข้าช่องทางอารมณ์ เน้นความ สะใจ เร้าใจ สะเทือนใจ
13. ปลายทาง	เน้นการชำระล้างจิตใจ (catharsizes)	เน้นความสะใจ มั่นในอารมณ์

ภาพที่ 4: การเปรียบเทียบคุณลักษณะพิธีกรรมแบบประเพณีและแบบใหม่

มีตัวอย่างงานศึกษาวิจัยพิธีกรรมแบบสมัยใหม่ที่ใช้มุมมองแบบการสื่อสารที่น่าสนใจ คืองานของสายสม วงศาสุลักษณ์ (2536) เรื่อง "บทบาทของงานพิธีในฐานะที่เป็นสื่อ" โดยวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยหยิบมาศึกษาคือพิธีกรรมสมัยใหม่ที่ผู้วิจัยเรียกว่า "งานพิธี" (party) ข้อสังเกตที่น่าสนใจก็คือ ในชีวิตของผู้คนในโลกสมัยใหม่ สำหรับผู้คนกลุ่มทันสมัยนั้นอาจจะไม่มีโอกาสได้เข้าร่วมกับ "พิธีกรรมแบบดั้งเดิม" เช่น พิธีกรรมทางศาสนา (เช่น การเวียนเทียนวันวิสาขบูชา ร่วมงานบุญสิบสองเดือน งานบวช ฯลฯ) แต่ทว่าชีวิตของคนสมัยใหม่นั้นก็ได้หลุดหายไปจาก "งานพิธี(กรรม)" เลย หากทว่าเป็นพิธีกรรมแบบสมัยใหม่ที่สังคมยุคใหม่ (modern society) ได้ผลิตสร้างขึ้น

ผู้วิจัยได้แยกประเภท "งานพิธีกรรมสมัยใหม่" ออกเป็น 2 ประเภท คือ งานพิธีส่วนบุคคล เช่น งานเลี้ยงสังสรรค์ งานแต่งงาน งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานวันเกิด งานเลี้ยงส่งวัยเกษียณ งานสถาปนาการได้ตำแหน่งต่างๆ งานศพ ฯลฯ งานพิธีส่วนบุคคลนี้บางอย่างก็ยังคงสืบทอดต่อเนื่องมาจากอดีต เช่น งานศพ แต่ทว่างานพิธีส่วนบุคคลบางประเภทก็ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ตามลักษณะพัฒนาการของสังคม เช่น งานเลี้ยงส่งวัยเกษียณเนื่องจากความคิดเรื่อง "การเกษียณอายุ" นั้นเป็นแนวคิดของสังคมอุตสาหกรรม

งานพิธีประเภทที่สอง คือ งานพิธีสาธารณกุศล เช่น งานวิ่งมหากุศล งานโยนโบว์ลิ่งการกุศล งานฟุตบอลระดมทุนสร้างโรงเรียนในถิ่นกันดาร ฯลฯ งานพิธีสาธารณกุศลดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบที่น่าจะคลี่คลายมาจาก "การจัดงานวัด" เช่น การฝังลูกนิมิต สร้างโบสถ์วิหาร ฯลฯ หากทว่าได้ปรับเปลี่ยนเป้าหมายจากการบำรงศาสนาให้มาเป็นการสังคมสงเคราะห์หรือสวัสดิการสังคมมากขึ้น

นักวิจัยได้วิเคราะห์งานพิธีทั้ง 2 ประเภทโดยใช้แบบจำลองการสื่อสาร S-M-C-R ไปพิจารณา และพบผลการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจ/เป้าหมายในการจัด/การเข้าร่วมพิธีการของผู้ส่งสาร (เจ้าของพิธี) ผู้รับสาร (ผู้เข้าร่วมพิธี) เนื้อหาและช่องทางการสื่อสาร ดังนี้

- สำหรับผู้ส่งสาร เป้าหมายของการจัดงานพิธีมักมีอยู่ใน 3-4 เป้าหมายคือ เพื่อความสนุกสนาน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าของงาน (เช่น งานแต่งงาน งานฉลองยศ) และเพื่อสาธารณกุศล
- สำหรับผู้รับสาร หรือผู้เข้าร่วมงานพิธีนี้จะมีเป้าหมายที่หลากหลาย เช่น เพื่อความสนุกสนาน เพื่อช่องทางทางธุรกิจ/ผลประโยชน์ เพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อกระชับความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อแสวงหาชื่อเสียง เพื่อร่วมแสดงความยินดีกับเจ้าของงาน ฯลฯ
- สำหรับเนื้อหาและช่องทางการสื่อสารของงานพิธีสมัยใหม่เหล่านี้ ผลการวิจัยพบว่าในด้านเนื้อหาจะมีลักษณะเพิ่มมิติแบบ "ทางโลกย์" (secularization) มากขึ้น กล่าวคือ จะให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้านศาสนา ความเชื่อ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์น้อยลง อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงใช้ "รูปแบบพิธีกรรม" แบบดั้งเดิมเอาไว้ เช่น วิธีการจัดโต๊ะหมู่บูชา วิธีการจัดโต๊ะสำหรับรดน้ำอวยพรคู่บ่าวสาว วิธีการกล่าวคำอวยพร การจัดดอกไม้ การแสดงบทบาทของบุคคลที่เกี่ยวข้องในพิธีกรรม (เช่น คนกั้นประตูเจ้าบ่าว ฯลฯ)

4. ทำไมโลกสมัยใหม่ยังคงต้องการพิธีกรรม

(4.1) เมื่อวิทยาศาสตร์มาถึง พิธีกรรมจะหายไปไหม ในขณะที่ยังมีรูปแบบ

ต้นฉบับของ "พิธีกรรม" นั้น ก่อตัวมาจากสภาพสังคมแบบดั้งเดิมที่ยังมีแกนกลางของวิถีคิดเป็นเรื่องของความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังนั้น ทั้งเนื้อหาและรูปแบบของพิธีกรรมต้นฉบับ คือ "พิธีกรรมทางศาสนา" จึงจบลงไปด้วยเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ การเคารพบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยความยำเกรง แต่ทว่าเมื่อสังคมในซีกโลกตะวันตกได้ผ่านการปฏิวัติแกนกลางของวิถีคิดจากความเชื่อ

ความศรัทธาในศาสนาเป็นวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่สามารถเข้าใจและดัดแปลงธรรมชาติได้ วิทยาศาสตร์นั้นทำงานกับธรรมชาติ มิใช่สิ่งเหนือธรรมชาติ ทำงานกับข้อเท็จจริงมิใช่ความเชื่อ ด้วยเหตุนี้ ในโลกสมัยใหม่ อิทธิพลจากความเชื่อและความศรัทธาในศาสนาจึงแผ่วจางลงและมีความรู้ความเข้าใจแบบวิทยาศาสตร์เข้ามาสวมแทนที่

แล้วพิธีกรรมซึ่งเป็นรูปแบบของกิจกรรมทางสังคม (form of social activity) ที่ผูกติดอยู่กับศาสนาจะจางหายไปพร้อมกับศาสนาหรือไม่ และหากยังไม่จางไปนั้นเป็นเพราะเหตุผลกลใด และหากพิธีกรรมจะยังคงดำรงอยู่ในโลกสมัยใหม่ โลกหน้าของพิธีกรรมดังกล่าวจะเหมือนหรือต่างจากพิธีกรรมในรูปแบบดั้งเดิมอย่างไร

(4.2) กาวใจและระเบียบทางสังคมจำเป็นสำหรับสังคมทุกสมัย N. Couldry (2003) สรุปใจพจน์หลักที่ E. Durkheim ได้ตั้งเอาไว้ว่า เมื่อสังคมในโลกระวันตกเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ได้ก้าวสู่การเป็น "สังคมยุคใหม่" นั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายอย่าง เช่น ลักษณะการแบ่งงานกันทำ (division of labour) จะมีอย่างสูงมาก คนแต่

ละคนจะทำงานเฉพาะอย่าง (specialization) ลักษณะของสังคมจะกลายเป็นสังคมเมืองมากขึ้น (urbanization) สายสัมพันธ์แบบเดิมๆ เช่น ระบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน ศรัทธาสมาชิกวัดเดียวกัน คนบ้านเดียวกัน ศิษย์ร่วมสำนักเดียวกัน ฯลฯ จะค่อยแตกสลายไป ทำให้คนกลายเป็นปัจเจกมากยิ่งขึ้น (individualization) ตัวอย่างของคุณลักษณะของสังคมสมัยใหม่ดังที่กล่าวมานี้ น่าจะทำให้สังคมสมัยใหม่มีโอกาสสูงที่จะแตกแยกออกเป็นเสี่ยงๆ แต่ข้อเท็จจริงก็คือ สังคมสมัยใหม่นั้นยังคงดำรงอยู่ได้ และนี่ก็คือโจทย์ของ Durkheim ที่ว่าสังคมสมัยใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนอย่างสูงนั้น การที่สังคมเช่นนี้ยังคงสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีเสถียรภาพก็เนื่องจากรูปแบบของกิจกรรมสังคมบางอย่างที่ทำหน้าที่เป็น "กาวใจ" (social cement) ผืนกประสานส่วนเลี้ยวต่างๆ ของสังคมเอาไว้ กาวใจดังกล่าวนี้ก็คือพิธีกรรมนั่นเอง

Rothenbuhler (1998) สรุปว่า สังคมทุกประเภททุกยุคทุกสมัย ไม่ว่าจะมียุคเล็กหรือใหญ่ เป็นแบบสังคมเก่าหรือใหม่ก็ตาม สังคมนั้นจะยังคงดำรงตนเองอยู่ได้ไม่สูญสลายไป ก็เพราะการมี "ระเบียบทางสังคม" (social order) และในขณะที่ระเบียบทางสังคมนั้นอาจจะเกิดมาจากการออกกฎระเบียบบังคับควบคุมจากภายนอก แต่นั่นก็มีให้หลักประกันของระเบียบทางสังคม หากทว่าปัจจัยที่พื้นฐานที่สุดของ "ระเบียบทางสังคม" ก็คือ สำนักของคนในสังคมที่ตระหนักถึง "ความเป็นสังคม" (social) (เช่น สำนักที่ว่า มนุษย์เราอยู่ตัวคนเดียวไม่ได้ เอาชีวิตรอดคนเดียวไม่ได้) หรือการตระหนักถึงความสำคัญของ "จิตสำนึกร่วม" (collective consciousness) เช่น การเห็นความสำคัญและความจำเป็นของหมู่พวก การรักพรรคพวกเพื่อนฝูงชนเผ่า การยอมเสียสละตนเองเพื่อส่วนรวม ฯลฯ

Durkheim อธิบายว่า ในช่วงเวลาปกติของชีวิตประจำวันนั้น การตระหนักถึง "ความเป็นสังคม" หรือจิตสำนึกร่วมนั้นอาจจะไม่เด่นชัดนัก เช่น เวลานั่งดูโทรทัศน์ตามลำพัง เราก็อาจจะไม่ได้รู้สึกมีสำนึกร่วมเท่าใดนัก แต่เมื่อใดที่มีการรวมกลุ่มเพื่อการทำพิธีกรรมหรือการได้มีประสบการณ์สัมผัสกับ "พิธีกรรม" ในวาระโอกาสเช่นนั้น "ความรู้สึกเป็นสังคม" หรือ "จิตสำนึกร่วม" สำนึกที่ว่า "นี่คือพวกเรา" จะปรากฏออกมาอย่างชัดเจน เช่น เวลาที่คนไทยนั่งดูนักยกน้ำหนักหญิงของไทยไปแข่งขันกีฬาโอลิมปิก ในช่วงเวลาดังกล่าว "ความรู้สึกว่าเราเป็นคนไทย" ความปลาบปลื้มยินดี ความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจ หากนักกีฬาไทยแพ้หรือชนะจะท่วมท้นขึ้นมาอย่างชัดเจน ด้วยเหตุนี้ พิธีกรรมจึงเป็นรูปแบบการกระทำทางสังคม (social action) ที่ช่วยธำรงรักษาระเบียบทางสังคมได้อย่างทรงพลังที่สุด

(4.3) มนุษย์เราต้องการ "ชีวิตที่จริงจัง" และ "การเว้นวรรค" นอกเหนือจากมุมมองแบบเชิงสังคมที่กล่าวมาแล้ว หากพิจารณาจากมุมมองเชิงปัจเจก Durkheim ก็ยังเสนอว่า การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของพิธีกรรมนั้นยังสืบเนื่องมาจากความต้องการบางอย่างของมนุษย์ กล่าวคือ ในขณะที่มนุษย์มีประสบการณ์กับชีวิตประจำวันที่มีลักษณะเป็นประจำ สม่ำเสมอ คล้ายคลึงกัน ค่อนข้างราบเรียบ ฯลฯ แต่มนุษย์เราก็ต้องการ "ช่วงเว้นวรรค"

ต้องการชีวิตที่ผิดแผกแตกต่างไปจากชีวิตประจำวัน หรือต้องการ "ก้าวพ้น" ไปจากการกระทำในชีวิตปกติ ต้องการสัมผัสกับอารมณ์ความรู้สึกที่มากไปกว่า เข้มข้นกว่า ล้ำลึกกว่าปกติ Durkheim เรียกชีวิตในช่วงวันวรรคดังกล่าวนี้ว่า "ชีวิตที่เข้มข้นจริงจัง" (Serious life) และประสบการณ์ใน "ช่วงทำพิธีกรรม" นั้นเองจะสามารถตอบสนองแก่นมนุษย์ได้

แม้แต่มนุษย์ในโลกสมัยใหม่ก็ยังคงมีความต้องการเช่นนั้นอยู่ ดังนั้น บรรดากิจกรรมที่เป็นเสมือน "พิธีกรรมสมัยใหม่" เช่น การหยุดไปเที่ยวพักผ่อน การดูฟุตบอลโลก การไปดูคอนเสิร์ต การไปเข้าค่ายพักผ่อน ฯลฯ ก็ล้วนแล้วแต่ช่วยให้คนในยุคปัจจุบันได้มีช่วงวันวรรคไปจากการทำกิจกรรมแบบปกติธรรมดาทั้งสิ้น

(4.4) ยิ่งสังคมทันสมัยมากยิ่งขึ้น ก็ยังมีพิธีกรรมมากขึ้น เมื่อเราพิจารณาถึงต้นกำเนิดที่มาของศาสนา เรา ก็จะพบว่า หากตราบใดที่ชีวิตส่วนรวมของมนุษย์ยังต้องพบกับความไม่แน่นอน ความวิตกกังวล ความตึงเครียด ฯลฯ อันเนื่องมาจากภัยอันตรายนานาประเภท ไม่ว่าจะเป็นอันตรายจากธรรมชาติ (น้ำท่วม คลื่นยักษ์สึนามิ ไฟไหม้ ภูเขาไฟระเบิด ธรณีถล่ม ฯลฯ) หรือภัยจากน้ำมือมนุษย์ด้วยกัน (เศรษฐกิจตกต่ำ ความขัดแย้งทางการเมือง สงคราม ฯลฯ) ตราบนั้นมนุษย์เราก็ยังคงต้องการ "ศาสนา/พิธีกรรม" ต่างๆมาเป็นเครื่องบรรเทา ปลอดภัย ปลอดภัย ให้ความหวังปลุกพลังความกล้าหาญให้เผชิญกับปัญหาต่างๆ หรือเราอาจกล่าวสรุปได้สั้นๆ ว่า หากตราบใดที่สังคมยังคงมีความเสี่ยง (risk society) ตราบนั้น ศาสนาและพิธีกรรมก็จะไม่มีวันจางหายไปจากสังคมมนุษย์

และมีข้อเท็จจริงที่ไม่อาจจะปฏิเสธได้ว่า ยิ่งสังคมมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้นเพียงใด ทั้งๆที่เรามีวิทยาการก้าวหน้าที่จะป้องกันความเสี่ยงมากยิ่งขึ้นเพียงใด แต่ทว่าก็เกิดปรากฏการณ์อย่างเป็นสากลว่า ในเชิงปริมาณ จำนวนพิธีกรรมต่างๆมีเพิ่มขึ้นอย่างมากเมื่อเทียบกับอดีต ในกรณีของไทย ฉลาดชาย รมิดานนท์ (2527) ทำวิจัยพบว่า ในสมัยปัจจุบัน ปริมาณคนทรงผีเจ้านายในเขตภาคเหนือมีเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต Bocock (1974) เองก็ยืนยันว่า ยิ่งในสังคมที่มีความเจริญทันสมัยและเป็นสังคมอุตสาหกรรม/สังคมข่าวสาร เช่น สังคมตะวันตก คนหนุ่มสาวก็ยังมี การปฏิบัติพิธีกรรมทั้งแบบสมัยใหม่และแบบดั้งเดิมมากยิ่งขึ้น จำนวนคนฝึกหัดเล่นโยคะ ทำสมาธิ จัดกลุ่มภาวนาร่วมกัน เป็นสมาธิกลุ่มลัทธิต่างๆมีเพิ่มมากขึ้น การเข้าร่วมงานเทศกาลดนตรี ฯลฯ ในมิติเชิงคุณภาพ พิธีกรรมเหล่านี้มีความสำคัญอย่างมากต่อชีวิตของคนหนุ่มสาวเหล่านี้

คำตอบหนึ่งสำหรับปรากฏการณ์ข้างต้นนี้ก็คือ ถึงแม้สังคมอุตสาหกรรม/วิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าทันสมัยจะสามารถใช้ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์มาบริหารจัดการกับความเสี่ยงตามธรรมชาติซึ่งเป็นความเสี่ยงแบบเดิมๆได้ เช่น สามารถทำนายกรณีแผ่นดินไหวหรือภูเขาไฟระเบิด และโยกย้ายผู้คนหนีได้ทัน แต่ทว่า คนสมัยใหม่กลับต้องมาเผชิญกับความเสี่ยงที่เกิดจากมนุษย์ด้วยกันเอง ที่เรียกว่าความเสี่ยงทางสังคม เช่น ความเสี่ยงจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ความเสี่ยงจากการสะสมระเบิดนิวเคลียร์ และเป็นความเสี่ยงที่ยังไม่สามารถควบคุมหรือบริหารจัดการได้ (เช่น วิกฤตเศรษฐกิจที่ทำให้คนตกงาน ผลกระทบจากความขัดแย้งทางการเมือง

การแพร่ระบาดของโรคแบบใหม่ๆ เป็นต้น) ฉะนั้น ความสำคัญของพิธีกรรมจึงเพิ่มบทบาทมากขึ้นในการบรรเทาความวิตกกังวลจากความเสี่ยงแบบใหม่ๆ

(4.5) ลักษณะพิเศษของพิธีกรรมแบบใหม่ ถึงแม้ว่าสังคมสมัยใหม่จะยังคงมีความต้องการ "พิธีกรรม" ซึ่งยังคงทำหน้าที่เช่นเดียวกับพิธีกรรมเชิงศาสนาเช่นในอดีต แต่ทว่าพิธีกรรมแบบสมัยใหม่นี้ก็มีลักษณะที่แตกต่างบางประการจากพิธีกรรมแบบเดิมๆ

ตัวอย่างเช่น ประการแรก ในขณะที่พิธีกรรมแบบดั้งเดิมของสังคมชนเผ่าที่นักวิชาการ เช่น E. Durkheim ไปศึกษานั้น จะมีลักษณะเป็นการสื่อสารกลุ่ม (group communication) เป็นรูปแบบมารวมกลุ่มกัน อย่างเห็นหน้าเห็นตาในเวลาและพื้นที่เดียวกัน แต่ทว่าพิธีกรรมแบบสมัยใหม่นั้น อาจจะเป็นพิธีกรรมที่กระทำผ่านสื่อ (Mediated ritual) เช่น พิธีกรรมการถ่ายทอดพิธีการเปิดการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก พิธีราชาภิเษก ฯลฯ แต่ทว่าพิธีกรรมผ่านสื่อเหล่านี้ก็มีอุปสรรคมากพอที่จะทำให้ผู้ชมซึ่งไม่ได้เข้าร่วมในพื้นที่เดียวกันกับการประกอบพิธีกรรมเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมได้เข้าไปอยู่ร่วมในเหตุการณ์จริงๆ รูปแบบการทำพิธีกรรมแบบผ่านสื่อนี้ อาจจะมีเพิ่มมากขึ้นและอาจจะมากกว่ารูปแบบพิธีกรรมที่ผู้เข้าร่วมได้เข้าไปในพื้นที่พิธีกรรมจริงๆ อย่างไรก็ตาม ก็น่าสังเกตว่า ผู้คนในสังคมสมัยใหม่ก็ยังต้องการรูปแบบแบบพิธีกรรมแบบเห็นหน้าเห็นตากัน ดังประจักษ์พยานของการเกิดขึ้นของกิจกรรมประเภทเทศกาลดนตรีตามชายหาด การเข้าค่าย เป็นต้น

ลักษณะประการที่สองก็คือ ลักษณะของพิธีกรรมสมัยใหม่จะลดทอนมิติของศาสนา/ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้น้อยลง แต่จะเพิ่มมิติทางโลกย์มากขึ้น (Secularization) B. Browne (1980) ยกตัวอย่างสังคมที่สมัยใหม่มากๆ เช่น สหรัฐอเมริกาว่า ในอดีตพิธีกรรมต่างๆในอเมริกามักจะมีรากฐานมาจากศาสนาหรือกึ่งศาสนา (quasi-religious) เช่น วันคริสตมาส แต่ปัจจุบันนี้ สังคมอเมริกันได้เปลี่ยนไปทางโลกมากขึ้น หากทว่า บรรดา "ลัทธิพิธีกรรม" (ritualism) กลับยิ่งเพิ่มปริมาณมากยิ่งขึ้น แต่ทว่าเป็นพิธีกรรมที่เป็นพิธีกรรมแบบทางโลก เช่น พิธีรับน้องใหม่ พิธีแข่งขันกีฬา ฯลฯ

ในกรณีของไทย นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2546) วิเคราะห์คุณลักษณะของพิธีกรรมใหม่ที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นในสังคมปัจจุบัน และพบว่า ในขณะที่พิธีกรรมเหล่านี้ยังคงคุณลักษณะของ "พิธีกรรม" เอาไว้ เช่น การมีสถานที่สักการะ การมีวัตถุ/บุคคลที่จะเคารพบูชา ฯลฯ แต่ทว่าในรายละเอียดขององค์ประกอบเหล่านั้นก็ได้เคลื่อนย้ายจากปริมาตรทางธรรมไปสู่ปริมาตรทางโลกมากขึ้น เช่น ลัทธิบูชาเสด็จพ่อ ร.5 จะมีองค์ประกอบดังนี้

- สถานที่สักการะบูชา → ลานพระบรมรูปทรงม้า (แทนวัด/หิ้งผี)
- ที่มาของเนื้อหา → มาจากประวัติศาสตร์ (แทนที่จะเป็นตำนาน)
- ตัวบุคคลแห่งการนับถือ → พระเจ้าแผ่นดิน (แทนที่จะเป็นเทพเจ้า)
- วัตถุประสงค์แห่งการนับถือ → พระบรมสาทิสลักษณ์/พระบรมฉายาลักษณ์
(แทนรูปปั้นเทพ/พระพุทธรูป)
- วัตถุประสงค์ที่ใช้นูชา → เหริยญู (แทนพระเครื่อง/ตระกรุด)
- ต้นกำเนิดแห่งความนับถือ → มาจากพระราชกรณียกิจในประวัติศาสตร์มิใช่
อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์
- มีลักษณะไม่ลึกลับ ไม่ปิดบัง แต่เปิดเผยทั่วไป

นิธิ สรุปว่า ลัทธิพิธีร.5 นี้ เป็นลัทธิพิธีที่มีบุคคลจริงในประวัติศาสตร์และมีฐานะเป็นฆราวาส (มิใช่พระสงฆ์) อันแรกที่เผยแพร่ในหมู่สาธารณชนอย่างกว้างขวางและเปิดเผย ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะทางโลก (secular) ของพิธีกรรมนี้

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

1. กาญจนา แก้วเทพ (2545)

เมื่อสื่อและสร้างวัฒนธรรม, คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

2. กาญจนา แก้วเทพ (2549)

"เมื่อพิธีกรรมเป็นผู้นำแห่งความสุข" ใน ยึดหลักปักแน่นกับสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขภาพ โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขภาพ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

3. กุลวิษณุ สำแดงเดช (2551)

"การใช้สื่อเพื่อสร้างและธำรงรักษาอัตลักษณ์ของแฟนสโมสรฟุตบอล จ.ชลบุรี"
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

4. ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527)

"ผีเจ้านาย" โครงการตำรามหาวิทยาลัย สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

5. ชลวรรณ วงษ์อินทร์ (2548)

"ชีวิตวัฒนธรรมของกลุ่มแฟนเพลงเฮฟวีเมทัลในประเทศไทย"
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

6.ณัฐสุพงศ์ สุขโสต (2548)

"บทบาทของการสื่อสารกับกระบวนการสร้างและสืบต่อวัฒนธรรม "แฟนบอล" กับสังคมไทย"
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

7.นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2546)

ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ.5 สำนักพิมพ์มติชน กรุงเทพมหานคร .

8.พระธรรมปิฎก (2537)

พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ, มูลนิธิพุทธธรรม กรุงเทพมหานคร .

9.สมสุข หินวิมาน และคณะ (2553)

"การบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมแบบมีส่วนร่วมด้วยนวัตกรรมการวิจัย" ใน กาญจนา แก้วเทพ และคณะ,
การบริหารจัดการวัฒนธรรมพื้นบ้านแบบมีส่วนร่วมด้วยนวัตกรรมการวิจัย, สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.)

10.อคิน รพีพัฒน์ (2551)

วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ, ศูนย์มานุษยวิทยา
สิรินธร, กรุงเทพมหานคร.

11.Aldridge, A. (2007) (2nd ed.)

Religion in the Contemporary World, Polity.

12.Bell, C. (1992)

Ritual Theory, Ritual Practice, NY: Oxford University Press.

13. Brown, R. B (ed) (1980)

Ritual and Ceremonies in Popular Culture, Ohio: Bowling Green University Popular Press.

14.Bocock, R. (1974)

Ritual in Industrial Society, George Allen & Unwin Ltd.

15.Carey, J.W. (1992)

Communication as Culture, Routledge.

16. Couldry, N. (2003)

Media Rituals: A Critical Approach, Routledge.

17.Dayan, D. & Katz E. (1992)

Media Events, Harvard University Press.

18. Durkheim, E. (1915)

The Elementary Form of the Religion Life, London: George Allen & Unwin Ltd.

19.Kopping, K.P. et al (eds) (2006)

Ritual and Identity, LIT Verlag ,Berlin.

20.Ling, R. (2008)

New Tech, New Ties, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

21.Marsden, M.T. (1980)

"Television Viewing as Ritual" **in Ritual and Ceremony in Popular Culture**,

Brown, R. B (ed.) Ohio: Bowling Green University Popular Press. .

22.Rothenbuhler, E.W. (1998)

Ritual Communication, Sage Publications.

23.Rothenbuhler, E.W. & Coman, M. (eds) (2005).

Media Anthropology, Sage Publications.